

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Jolana Chmelařová

Vliv současné rodiny na vývoj dítěte

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne 1. 5. 2020

Jolana Chmelařová

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Dagmar Pitnerové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, vstřícnost a za trpělivost, kterou se mnou měla.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Jolana Chmelařová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Dagmar Pitnerová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	Vliv současné rodiny na vývoj dítěte
Název v angličtině:	The impact of the modern family on a child's development
Anotace práce:	Bakalářská práce pojednává o současné rodině a jejím vlivu na vývoj dítěte. Teoretická část je zaměřená na charakteristiku rodiny a její funkce, na vývoj a výchovu dítěte, na teratogenní faktory a na typické znaky současné rodiny. Praktická část se skládá z výzkumu, který je zaměřen na to, jakým způsobem ovlivnila současná rodina vývoj dětí a na jejich postoje k manželství, k dětem, ke kariéře a ke společně trávenému času v rámci rodiny.
Klíčová slova:	rodina, typy rodiny, funkce rodiny, dítě, vývoj dítěte, potřeby dítěte, výchovné styly, porodnost, manželství, rozvod, homosexuální páry, workoholismus
Anotace v angličtině:	This Bachelor thesis deals with the modern family and its impact on a child's development. The theoretical part focuses on the characteristic of family and its functions, on the child's development, teratogens, parenting styles and typical features of the modern family. The practical part consists of a research which main goal was to find out what is the children's opinion on marriage, children, carrier and time spending together within a family and how the modern family affected these opinions.
Klíčová slova v angličtině:	family, types of family, functions of family, child, child's development, child's needs, parenting styles, birth rate, marriage, divorce, same-sex couples, workaholism
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 – Výzkumný dotazník

Rozsah práce:	74 stran
Jazyk práce:	Český jazyk

OBSAH

ÚVOD	7
1 RODINA.....	9
1.1 FUNKCE RODINY	10
1.2 VÝCHOVNÉ STYLY	11
1.3 SOUROZENECKÉ KONSTELACE.....	13
1.4 VÝVOJ RODINNÉHO ŽIVOTA, PŘÍSTUP K DÍTĚTI.....	16
2 DÍTĚ	19
2.1 PRENATÁLNÍ VÝVOJ.....	20
2.2 POSTNATÁLNÍ VÝVOJ.....	23
2.3 TERATOGENNÍ FAKTORY	37
2.4 SYNDROM CAN.....	38
3 SOUČASNÁ RODINA.....	41
3.1 MANŽELSTVÍ A PORODNOST	41
3.2 ABSENCE SPOLEČNĚ TRÁVENÉHO ČASU	42
3.3 HOMOSEXUÁLNÍ PÁRY	46
3.4 ROZVOD A DĚTI.....	47
4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	51
4.1 CÍLE, METODOLOGIE A CÍLOVÁ SKUPINA	51
4.2 VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	53
4.3 ZÁVĚR VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	66
ZÁVĚR.....	68
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	69
SEZNAM ZKRATEK.....	72
SEZNAM GRAFŮ	73
SEZNAM PŘÍLOH.....	74

ÚVOD

Rodina hraje v životě každého z nás klíčovou roli. Nejde jen o první sociální skupinu, do které patříme. Rodina tvoří prostředí, ve kterém se vyvíjíme, vytváříme si hodnoty, postoje a kde napodobujeme a přejímáme vzorce chování od ostatních členů. V rodině se učíme komunikovat, projevovat své emoce a navazovat vztahy.

Téma zahrnující rodinu a vývoj dítěte jsem si zvolila pro svou bakalářskou práci z toho důvodu, že pro mě má dítě obrovskou hodnotu a rodinu vnímám jako důležitou instituci. Sama se zajímám o vývoj jedince, o faktory, které jej mohou ovlivňovat, a to jak pozitivně, tak negativně. Zároveň mě zaujaly proměny rodiny během posledních několika století a postoj současné rodiny k dítěti a manželství. Proto jsem se rozhodla zjistit, jak ovlivňuje současná rodina vývoj dětí a jaké postoje si na základě toho vytváří k manželství, k rodině, k dětem a k práci.

Teoretickou část jsem rozdělila do 3 kapitol, přičemž v první kapitole se zabývám tradiční rodinou a jejím vývojem v průběhu historie, dále funkcemi rodiny, výchovou, výchovnými styly a v neposlední řadě také hodnotou dítěte a sourozeneckými konstelacemi. Druhá kapitola je zaměřena převážně na dítě, jeho vývoj a také faktory, které ho mohou negativně ovlivňovat. V poslední kapitole se věnuji současné rodině, jejím charakteristickým znakům a případným dopadům na dítě. Zaměřuji se převážně na porodnost, manželství, rozvody, homosexuální páry, nedostatečné množství a kvalitu společně tráveného času, vliv moderních technologií a workoholismu na rodinný život.

Pro výzkum v praktické části jsem zvolila kvantitativní metodu, a to metodu dotazníkového šetření. Jako cílovou skupinu jsem si vybrala žáky 3. ročníků středních škol a gymnázií. Jednotlivé otázky byly zaměřené na to, jak fungovaly rodiny respondentů během jejich vývoje a jak ovlivnily jejich postoj k manželství, k dětem a ke kariéře.

Cílem mé bakalářské práce je **charakterizovat současnou rodinu na základě jejích typických znaků a prostřednictvím výzkumného šetření zjistit, jak rodina fungovala během vývoje dítěte a jak jej ovlivnila v postoji k manželství, k dětem a ke kariéře.**

Byly stanoveny následující dílčí cíle:

- poskytnout přehled vývoje dítěte;
- zjistit, jak se měnila rodina a jaký to mělo dopad na hodnotu dítěte;
- zkoumat, zda děti vyrůstající se sourozenci plánují větší rodinu;

- zjistit, jak neúplná rodina ovlivňuje pohled dítěte na manželství;
- zjistit, do jaké míry přebírají děti přístup k práci od svých rodičů.

1 RODINA

Rodina je velmi důležitým prvkem v životě každého jedince. Jde o první sociální skupinu, se kterou se dítě setkává a stává se její součástí. Úkolem rodiny je zabezpečit výchovu a péči o dítě, zajistit dostatečný přísun podnětů pro dobrý rozvoj jedince či být dítěti vzorem a oporou (Strašíková, 2000, s. 74). ČÁP (1993, s. 265-271) upozorňuje, že rodina také ve velké míře ovlivňuje vývoj psychiky dítěte. Nejen, že naplňuje jeho potřeby, ale zároveň je to i první skupina, která ho nějakým způsobem omezuje.

V rodině však nejde pouze o uspokojování základních psychických potřeb dítěte, na základě soužití s dítětem dochází rovněž i k uspokojování těchto potřeb u rodičů (Matějček, 1992, s. 28-29). Rodina zajišťuje svým členům nejen péči a ochranu, ale i jejich fyzický a psychický vývoj (Dunovský, 1999, s. 91).

DUNOVSKÝ (1999, s. 91-92) charakterizoval rodinu jako: *„malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti“*.

Dříve tvořilo tradiční rodinu více generací, kdy pospolu žili nejen rodiče s dětmi a prarodiči, ale mnohdy i se širší rodinou, jako jsou tety či strýcové. Tento typ byl typický ještě i pro první polovinu 20. století, avšak dnes už se taková rodina vidí jen zřídka. Největší nevýhodou těchto rodin je absence soukromí a časté rozepře, které plynou ze zásahů jedné generace do věcí generace druhé. Naopak je ale tento typ rodiny velmi přínosný pro dítě z hlediska velkého množství vzorů (Čáp, 1993, s. 271-272). LÍŠKOVÁ (2014, s. 31) uvádí, že dítě získává napodobováním od členů své rodiny vzorce chování, přejímá od nich různé hodnoty a učí se, jak by se mělo chovat v určitých situacích.

V 20. století došlo k mnoha změnám a z tradiční vícegenerační rodiny vznikla rodina malá, nukleární, která je tvořena jen rodiči a dětmi (Čáp, 1993, s. 272; Líšková, 2014, s. 37).

Co se týče zodpovědnosti za dítě a jeho výchovu, tak primárně nezáleží na typu rodiny. Nehledě na to, zda je to rodina klasická, náhradní, doplněná anebo adoptivní, zodpovědnost je stále stejná (Strašíková, 2000, s. 75). Negativní vliv však má na dítě rodina neúplná a disharmonická (Čáp, 1993, s. 275).

PACHL a kol. (1983, s. 5) uvádí, že se člověk stává během svého života součástí vícero rodin. Ta, do které se narodí, je mu tou první společenskou skupinou, kterou poznává. Vytváří si v ní své hodnoty a vyvíjí se. Postupem života dospěje do stádia, kdy si založí rodinu vlastní.

1.1 Funkce rodiny

Rodina plní mnoho funkcí, které se v průběhu vývoje rodiny proměňovaly. Mezi ty základní patří funkce biologicko-reprodukční, emocionální, ekonomicko-zabezpečovací a socializačně-výchovná.

Podle DUNOVSKÉHO (1999, s. 92-93) má **biologicko-reprodukční funkce** zabezpečit nejen zrození nového jedince, ale i podmínky potřebné pro jeho život a následný vývoj. **Emocionální funkce** je podle něj důležitým prvkem v rodinném životě, jelikož drží rodinu pohromadě. Je důležitá jak pro děti, tak pro dospělé a zároveň má vliv i na vztah k dítěti a zájem o něj. PACHL a kol. (1983, s. 80) mezi projevy emocionální funkce řadí společné trávení času, komunikaci v rodině a stejné zájmy, které spolu členové rodiny sdílí. ŠPAŇHELOVÁ (2010, s. 12) dodává, že by rodina měla dítěti poskytnout prostředí, v rámci kterého může vyjádřit své emoce a mluvit o svých pocitech. DUNOVSKÝ (1999, s. 92-93) označil jako předmět **ekonomicko-zabezpečovací funkce** všechny členy rodiny. Na rozdíl od dřívějších poměrů, kdy byla velmi podstatná výrobní složka rodiny, se v dnešní době rodina stala závislou na společnosti a její výrobě. Výrobní činnost rodiny se v této době omezila na přípravu hmotného zabezpečení, což obnáší úklid, domácí práce, vaření apod. Zabezpečovací funkce zahrnuje také sociální či emocionální oblast, ve výsledku jde tedy o poskytování životní jistoty. Podle ŠPAŇHELOVÉ (2010, s. 12) by neměla nikdy ekonomická funkce převýšit funkci emocionální. DUNOVSKÝ (1999, s. 93) považoval za základ **socializačně-výchovné funkce** péči o dítě, jeho výchovu, přijetí jeho osobnosti, naslouchání jeho potřebám a přáním a jejich následné uspokojení. Dále je důležité, aby rodiče rozvíjeli jeho schopnosti, chránili potomka před negativními vlivy a učili ho překonávat v životě těžké chvíle a překážky. V zásadě by měli rodiče vždy jednat v zájmu dítěte v souladu s Úmluvou o právech dítěte. PACHL a kol. (1983, s. 285-286) považuje rodinu za nejvhodnější místo na výchovu dítěte, jde podle něj o důležitou součást vývoje osobnosti jedince.

1.2 Výchovné styly

MATĚJČEK (1992, s. 60) upozorňoval na fakt, že v rámci výchovy a výběru následného výchovného stylu hraje velkou roli osobnost rodičů (vychovatelů), jejich zkušenosti z dětství, vztah k jejich vychovatelům, jejich hodnoty či dosažené vzdělání.

Výchovných stylů je celá řada. LÍŠKOVÁ (2014, s. 33) mezi ty nejčastější řadí styly „*autoritativní (autokratický), liberální (shovívavý), zanedbávající, rozmazlující, úzkostlivý, perfekcionista, protekční a demokratický*“.

LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ (2006, s. 270) označují výchovné styly rozmazlující, zavrhuující, hyperprotektivní, perfekcionista a zanedbávající za škodlivé pro vývoj jedince. MATĚJČEK (1992, s. 60) však tyto nevhodné styly rozdělil ještě na negativně a pozitivně laděné. Mezi negativně zaměřené se řadí výchova zanedbávající či zavrhuující. Pozitivně laděná je např. výchova rozmazlující, protekční či perfekcionista.

Základem **autoritativního výchovného stylu** je absolutní poslušnost a podřízenost potomka vychovatelům. Dítě musí poslouchat své rodiče na slovo a musí dodržovat zákazy, které jsou mu uloženy. Případné protesty či diskuze jsou téměř nemyslitelné (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 269). Rodič dítě trestá a nesnaží se mu porozumět. Jedinci, kteří jsou takto vychováni, jsou často méně samostatní. Tento výchovný styl vytváří u dětí větší tenzi, dráždivost a agresivitu k ostatním. Jejich aktivita a pracovní nasazení je podmíněno přítomností vychovatele, popř. jiné vedoucí osoby. Takové děti se stávají závislé na pochvale a snaží se zaujmout pozornost rodičů (Čáp, 1993, s. 332-333).

V rámci **liberální výchovy** má dítě velkou volnost, rodiče ho nijak neomezuji (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 269). Povětšinou po potomkovi ani nic nepožadují, a když už ano, tak nejsou důslední ve splnění jejich požadavku (Čáp, 1993, s. 332).

Výchova demokratická je pokládána za tu nejlepší pro správný vývoj jedince, jelikož klade důraz spíše na vysvětlování a nalezení společného kompromisu než na nějaké tresty. A ačkoliv má dítě určitou svobodu, tak přesně zná stanovená pravidla a hranice, dle kterých se řídí. Základem demokratického stylu výchovy je respektování dítěte. Rodiče ho přijímají jako jedince, který o sobě může rozhodovat i sám (přiměřeně svému věku). Zároveň si však musí být potomek vědom následků svého jednání. V rámci demokratické výchovy vnímá dítě své vychovatele spíše jako kamarády (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 269). Děti takto vychovávané mají lepší pracovní morálku, dosahují lepších výsledků, mají větší kázeň a jsou

schopné dodržovat určitá pravidla. Vytváří si i lepší vztahy s ostatními jedinci (Čáp, 1993, s. 333).

Při **výchově zavrhuující** vyvolává dítě již svým bytím u vychovatelů negativní pocity, zklamání, nepříjemnou životní událost či neúspěch. Tento typ výchovy bývá uplatňován např. na děti nechtěné nebo na ty, které nenaplnují ideály svých rodičů. Tyto děti jsou často oběťmi různých trestů a bývají omezovány. Zavrhuující výchově buď dítě začne vzdorovat nebo naopak na vše rezignuje (Matějček, 1992, s. 61). Rodiče často své projevy odmítavého chování vůči dítěti odůvodňují jako nutnost kázně (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 270).

Výchova zanedbávající se ve větší míře vyskytuje u rodin slabších po socioekonomické stránce, popř. u nevzdělaných či dokonce negramotných rodin. Liší se jak míra, tak způsob zanedbávání a může docházet i k psychické deprivaci. Zanedbávání dětí má vliv nejen na jejich vývoj, ale i na jejich školní prospěch, který bývá často milně považován za důsledek nižší inteligence dítěte (Matějček, 1992, s. 61). U této výchovy jde již o ohrožení vývoje dítěte (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 270).

Výchova rozmazlující je typická pro rodiče, kteří své dítě velmi milují a jsou k němu natolik upoutáni, že chtějí, aby jejich potomek zůstal malý a na nich závislý tak dlouho, jak jen to jde. Snaží se o to jak vědomě, tak i nevědomě. Ve výsledku však dochází k tomu, že dítě není zvyklé na žádné povinnosti a neumí si poradit s žádnou překážkou, jelikož mu vždy všechny odstraňovali jeho vychovatelé. Dítě může vše, co si umane a jeho rodiče se přizpůsobují jeho přáním, což vede k tomu, že rodiče ztrácejí svou autoritu (Matějček, 1992, s. 62).

I u **výchovy úzkostlivé** (hyperprotektivní) jsou rodiče na dítě velmi fixovaní, ale to z toho důvodu, že o něj mají přehnaný strach. Snaží se ho co nejvíce ochraňovat, aby si neublížilo, popř. aby mu neublížil někdo jiný. Zakazují mu aktivity, které se jim zdají nebezpečné. Celkově je dítě příliš omezováno. Výsledkem úzkostlivé výchovy je frustrované dítě, které je zbaveno veškeré volnosti. Tyto děti se snaží vymanit z vlivu svých vychovatelů, často se u nich objevuje agresivní chování a snaha stát se součástí nějaké party. Někteří jedinci však mohou úplně zpasivnit a zcela se podřídít svým rodičům. U těchto dětí je v pozdějším věku problém se začleňováním do kolektivu či s šikanou, jelikož jsou velice snadným terčem. Zároveň se bojí sami něco podniknout. K hyperprotektivní výchově mají sklony rodiče ve vyšším věku, rodiče, kteří se o dítě dlouho snažili a narození svého potomka vnímají jako zázrak, popř. ti, kterým již nějaké dítě zemřelo (Matějček, 1992, s. 62-63). Celkově tato výchova brání dítěti v osvojení potřebných vlastností ke zvládnání krizových situací (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 270).

V rámci **výchovy perfekcionista** rodiče své dítě nadměru zatěžují, snaží se si přes něj splnit své sny a cíle, kterých sami nedosáhli a nedokáží objektivně posoudit schopnosti svých dětí. Chtějí, aby jejich dítě bylo dokonalé. Potomci se potom stávají nástroji svých rodičů, přičemž uspokojují jejich potřeby, a ne ty své. Většinou se tento styl výchovy opakuje přes generace, kdy rodiče byli vedeni stejným způsobem i svými vychovateli (Matějček, 1992, s. 63).

Protekční výchova spočívá v usilování rodičů o to, aby jejich dítě bylo úspěšné a dosáhlo toho, co je podle nich pro život podstatné. Nejde jim o jejich dokonalost, ale chtějí, aby dosáhly takové úrovně, jaká je pro ně přijatelná. Z tohoto důvodu rodiče dětem často pomáhají odstraňovat problémy, které by jim mohly zkřížit cestu, nebo za ně dokonce věci zařizují. Nesouhlasí s tím, že by měli mít všichni stejná práva a povinnosti, hlavně co se týče jejich potomka. Často protekční výchovu volí starší rodiče, rodiče nespokojeni se svou kariérou nebo i ti, kteří mají dítě se zdravotním postižením a snaží se svou přehnanou snaživostí a aktivitou vykompenzovat jeho znevýhodnění (Matějček, 1992, s. 63-64).

1.3 Sourozenecké konstelace

Podle MATĚJČKA (2017, s. 60-62) hrají sourozenci ve svých životech a vývoji navzájem důležitou roli. Nejen že zažívají stejné události v rodině, sdílí příbuzné a výchovu, ale i sami sebe navzájem vychovávají. Sourozenci mají blíž k sobě než ke svým rodičům nejen věkově, ale většinou i svými zájmy a jsou si vzájemně většími partnery. To však neznamená, že by mezi nimi nevznikaly spory. Avšak kromě konfliktů dochází mezi sourozenci i k budování spolupráce a empatie. Děti se sice hádají, ale dokáží si i svěřit tajemství, popovídat si nebo si navzájem pomoci. Díky sourozencům se naučí jedinec zvládat omezení, kdy si např. musí zvyknout, že se o pozornost a lásku rodičů musí ještě s někým dělit. Podobné je to i s dělením se o různé věci. Vyrůstání se sourozenci připraví dítě také do budoucna na roli rodiče. Právě od svých sourozenců je možné získat mnoho podnětů a motivace pro založení vlastní rodiny. Ti jedinci, kteří vyrůstali s více sourozenci jsou na roli rodiče více připraveni, lépe ji přijímají a povětšinou i sami chtějí více potomků než jedináčci. NOVÁK (2007, s. 33) upozorňuje že to, jak si představujeme manželský a rodinný život je do značné míry ovlivněno také sourozeneckou konstelací. Role a vlastnosti, které souvisejí s pořadím dětí v rodině formují představy o průběhu manželství a chodu rodiny.

MINUCHIN (2013, s. 61) však dodává, že se sourozenci mezi sebou učí nejen spolupracovat, pomáhat si a vycházet spolu, ale i dobírat si toho druhého či se navzájem odcizovat. S tím souvisí i rivalita, která mezi sourozenci vzniká. MATĚJČEK (1992, s. 78-79) uvedl, že je v pořádku, aby mezi sourozenci byla zdravá dávka žárlivosti a rivality, která se může projevit např. tehdy, jestliže se narodí nové dítě do rodiny a je pro rodiče najednou zajímavější než to starší, nebo si to alespoň starší sourozenec myslí. Život se sourozenci naučí jedince lásce, empatii, soudržnosti, spolupráci a také toleranci a respektu k druhým. Vzájemná rivalita mezi sourozenci podněcuje vývoj jednotlivých osobností dětí a jejich identit.

NOVÁK (2007, s. 46) uvádí, že sourozenci mezi sebou mohou vytvořit tzv. kliku, tedy skupinu, za pomoci které se snaží ovládat rodinu. Často se však spojuje nejstarší dítě s tím nejmladším proti dítěti prostřednímu. U jedináčků může být taková aliance vytvořena s některým z rodičů proti zbytku rodiny. Samotní rodiče pak dle LEMANA (2016, s. 57) většinou tíhnou k dítěti, které je ve stejné sourozenecké konstelaci, jako byli oni sami. Ztotožní se s tím dítětem, upřednostňují ho a více ho obhajují.

Mnoho lidí vnímá **jedináčka** jako sobeckého jedince, který se neumí dělit a přizpůsobovat se ostatním (Dumonteil-Kremer, 2015, s. 11). Dle NOVÁKA (2007, s. 37-38) se na jedináčky běžně nahlíží jako na rozmazlené, sebestředné jedince, kteří myslí jen na sebe a jsou sobečtí. Zpravidla jde o následek hyperprotektivní výchovy. Jedináčci se ovšem stávají oběťmi svých rodičů, kteří si je nechávají jen pro sebe a nedávají jim dost příležitostí trávit svůj čas s vrstevníky, což má později za následek problémy s osamostatněním a opuštěním domova. Na druhou stranu mají na jedináčka rodiče více času a mohou mu dopřát i více zájmových aktivit. Jelikož jde o jediné dítě v rodině, tak se investuje jen do něj, což podněcuje odpovědnost, vyšší sebevědomí, dominanci či asertivitu. LEMAN (2016, s. 131) doplňuje, že jedináčci chtějí mít všechno perfektní, pokud se jim to nepozdává, tak jsou frustrovaní a vyvedeni z míry. Podle MATĚJČKA (1992, s. 73-74) mají sice jedináčci tu výhodu, že se o pozornost a lásku rodičů nemusí s nikým dělit, ale jsou tak zároveň vystaveni několika nezdravým praktikám rodičů. Jedním z problémů je přetěžování dětí. Na jedináčky jsou kladeny větší nároky, které se jindy v rodině s více dětmi rozdělí mezi více jedinců. Druhým problémem, se kterým se musí jedináčci potýkat je již zmíněná hyperprotektivní výchova a emocionální zátěž. Pokud mají rodiče jen jedno dítě, snaží se ho až přehnaně chránit před negativními vlivy a pečlivě pozorují jeho zdravotní stav. Dítě tak nemá možnost si pořádně vybudovat svoji identitu. Skrze jedináčka se také rodiče snaží splnit si své cíle a sny, kterých

se jim nikdy nepovedlo dosáhnout. MATĚJČEK (1992, s. 72) uvedl, že jedno dítě mají zpravidla ženy, které otěhotní až v pozdějším věku anebo ty, které jsou neprovdané.

LEMAN (2016, s. 21-88) vidí **prvorozené** jako jedince, kteří mají rádi nad vším kontrolu a jsou zaměřeni na úspěch a autoritu. Zaujímají často vysoké posty. Mnoho z nich je univerzitními profesory nebo vědci. Velká cílevědomost a pracovitost u nich však někdy vede k rozpadu vztahu, rodiny nebo přátelství. DUMONTEIL-KREMER (2015, s. 14-60) tvrdí, že na nejstarší děti je v rodině většinou vyvíjen větší tlak než na mladší sourozence. Pokud je ovšem prvorozený zároveň jedináčkem, tak se veškerá pozornost upíná na něho. Zažívá tak nejen všechny radosti rodičů, ale i veškeré obavy a trápení. Prvorozené dítě ztrácí s příchodem mladšího sourozence pocit jistoty, protože už mu nevěnují rodiče tolik pozornosti. Právě nedostatek pozornosti může mít za následek konflikty mezi sourozenci. S narozením druhého dítěte se rodičům může zdát, že to jejich prvorozené najednou vyrostlo, že je již „velké“ a je připraveno nést větší odpovědnost. Dá se předpokládat, že příchod druhého dítěte vzbudí u prvorozeného pocity žárlivosti. Někdy může u prvorozeného dojít i k regresi, což znamená, že se vrátí k chování miminka, jelikož si tak chce zajistit pozornost rodičů. Vidí totiž, že jeho právě narozenému sourozenci se všichni věnují. LEMAN (2016, s. 90) zdůrazňuje, že je důležité, aby rodiče nechtěli od svých nejstarších dětí hlídat mladší sourozence a ani od nich neočekávali příliš. Musí stále pamatovat na fakt, že jsou to pořád jen děti, ne dospělí.

NOVÁK (2007, s. 45) uvádí, že se **prostřední děti**, tedy ty, které jsou mezi nejstarším a nejmladším sourozencem, mohou cítit neustále ohrožovány ze strany mladšího sourozence a zároveň se snaží útočit na post nejstaršího dítěte v rodině. Obvykle jsou dobří ve vyjednávání, umí se přizpůsobit, ale i využít situace ve svůj prospěch. Zvládají požádat někoho o laskavost, ale dovedou se také domluvit na kompromisu. Dle LEMANA (2016, s. 143-154) trpí prostřední děti nedostatkem pozornosti, cítí se být přezíraní. Nepřijdou si ničím výjimečné. Hodně času proto tráví mimo rodinu se svými vrstevníky, jelikož doma si připadají navíc. Velmi rychle si najdou kamarády, u kterých hledají uznání a ocenění, což v dospělosti může vést ke vzdálení se od rodiny. Moc lidem však nevěří a mají hodně tajemství. Prostřední dítě bude však pravděpodobně tím nejvěrnějším partnerem a velmi snaživým rodičem.

Nejmladší dítě v rodině je NOVÁKEM (2007, s. 44-45) považováno za to roztomilé, které u rodiny vzbuzuje touhu po hře. Mají výhodu v tom, že se narodí do rodiny až tehdy, kdy už mají rodiče kariéru povětšinou vybudovanou. Jsou to děti, které si rodiče pořizují v době, kdy jsou již finančně zajištěni, splnili si své cíle, co se kariéry a majetku týče a najednou se cítí prázdní. Nejmladší děti jsou většinou extrovertní, za což krom vrozených předpokladů může

i do jisté míry výchova. LEMAN (2016, s. 164) dodává, že benjamínci často žijí ve stínu svých starších sourozenců. Mají pocit, že to, co se naučí už není pro rodiče tak zajímavé, ale že je spíše srovnávají s ostatními sourozenci a hodnotí, kdo se to naučil dřív apod.

Celá charakteristika jednotlivých konstelací se tedy dá shrnout následovně. **Nejstarší děti** bývají zpravidla perfekcionisté, na které se dá spolehnout, vše si pečlivě plánují a sepisují. Většinou mají ve všem systém, tvrdě pracují a jsou cílevědomí. Jde o vůdčí typy. **Prostřední děti** umí dobře vyjednávat, snaží se vyhýbat rozepřím, a proto často přichází s kompromisy. Jsou nezávislí, věrní a přátelští. **Nejmladší děti**, tedy benjamínci, umí obvykle manipulovat s lidmi, chtějí být středem pozornosti a jsou to převážně extroverti. **Jedináčci** jsou mnohdy orientováni na úspěch. Těžce nesou, když se jim něco nepovede. Jedná se převážně o cílevědomé, zodpovědné a ctižádostivé lidi, kteří na sebe kladou velké nároky (Leman, 2016, s. 20).

1.4 Vývoj rodinného života, přístup k dítěti

Pro vývoj dítěte je důležitá kvalita vztahu, který má se svými rodiči. Vztah a přístup k dítěti se v průběhu historie proměňoval až do dnešní podoby. Celý vývoj je rozdělen do 6 období. Pro **první období**, které trvalo **od starověku po 4. století** našeho letopočtu, je charakteristické, že se k dítěti přistupovalo jako k majetku rodiny, resp. otce, který s ním mohl nakládat tak, jak se mu zlíbilo. Tato etapa se nazývá období infanticidy. Svůj název získala např. na základě shazování dětí ze skály v Řecku či v Římě a znamená tedy zabíjení dětí. **Druhá etapa** byla typická zanedbáváním dítěte a trvala **od 4. století do 14. století**. Ačkoliv se díky křesťanství změnila hodnota dítěte, jelikož došlo ve 4. století k zákazu vraždění dětí, tak se potomkům ani tak nedostávalo pozornosti od jejich vychovatelů. Avšak společnost se v této době začíná zajímat o děti v tíživé situaci, které např. žily bez rodiny či měly nějaké postižení. Od 7. století začaly vznikat nalezince a špitály. Stále se ale na děti nahlíželo jako na majetek dospělých. Ke konci druhého období, kolem 13. století, začala být umělci zobrazována matka společně s potomkem. Jednalo se např. o Madonu s Ježíšem. Tímto došlo k potvrzení emocionální vazby mezi matkou a dítětem. **Třetí období začíná 14. stoletím a trvá až do 17. století**. Začínaly se objevovat první poznatky týkající se dítěte, jeho potřeb a vývoje. Vznikaly první charitativní organizace. Dětství bylo považováno za přípravnou etapu na dospělý život. Celkově se začalo dětství věnovat více pozornosti. Nejvíce pohled na dětství v tomto změnil např. Jan Ámos Komenský, který přišel s novými poznatky o výchově dítěte

a o důležitosti dětství pro budoucí život jedince. **Čtvrtá etapa** navazovala na Komenského, kdy do života dítěte začínali rodiče více zasahovat v jeho prospěch, formovali ho podle své představy a kladli na něj větší nároky. Kromě toho, že se do popředí začaly dostávat potřeby dítěte, došlo také ke snaze o pomoc dětem v nepříznivých situacích. Tuto pomoc zajišťoval stát, jestliže to nebyla rodina schopna obstarat sama. Jedná se o období **od 17. do začátku 19. století**. **Páté období** bývá nazýváno jako socializační, jelikož se podporovalo začleňování dítěte do společnosti. Jde o **19. století a polovinu 20. století**. Hodnota a postavení dítěte neustále rostly. Došlo k prosazení prvních tzv. dětských zákonů, které postupně zakazovaly dětskou práci. Dětství začínalo nabírat na své důležitosti a hodnotě. Mnoho odborníků se začalo soustředit speciálně na tuto kapitolu života jedince. Rozdíl oproti dnešnímu stavu byl však v tom, že období do tří let dítěte nedávali žádnou váhu a často ho podceňovali. Jediný, kdo kladl důraz na tuto část dětství, byl Sigmund Freud, který označil tuto etapu jako možný zrod mnoha psychických poruch a odchylek. V roce 1924 byla přijata Ženevská deklarace práv dítěte, v jejímž důsledku došlo k posílení postavení dítěte. V roce 1959 byla vydána Charta práv dítěte, ve které je již zahrnuta i ochrana dítěte v době před jeho narozením apod. Během páté etapy se do popředí dostávala i rodina a její vliv na vývoj dítěte. Odborníci se začali zajímat o sociálně-patologické jevy, např. o závislosti u dětí nebo o CAN syndrom. V **šesté etapě** dochází k větší pomoci a podpoře dětí. Objevuje se snaha o vyrovnání jejich nedostatků ve vývoji či v obranyschopnosti. Dítě postupně získalo práva z Listiny lidských práv a svobod. Jeho postavení stouplo na partnerskou pozici vůči dospělé osobě. Jde o plnohodnotného jedince, který má právní subjektivitu, a to díky Úmluvě o právech dítěte z roku 1989. Vztahy mezi rodiči a dětmi mají zásadní vliv na vývoj jedince a je také velice jednoduché je narušit nebo dokonce trvale poškodit (Dunovský, 1999, s. 41-47). ŘÍČAN (2004, s. 261) uvádí, že už přístup matky k dítěti po početí je důležitý. U chtěného těhotenství se žena na miminko těší, rozhoduje se, jak se bude jmenovat a zda chce znát jeho pohlaví, nebo se chce nechat překvapit. Pokud ovšem žena dítě nechce, tak její psychiku zatěžuje smutek, stavy úzkosti, cítí se ponížená a má smíšené pocity ohledně rostoucího plodu.

Dle MATĚJČKA (1992, s. 43-44) dítě do života přináší zábavu, radost a nějaký rozruch. Díky dítěti získají rodiče nové poznatky a zkušenosti. Nejen, že potomek lásku rodičů přijímá, ale zároveň jim ji vrací. Rodiče díky dítěti získávají novou roli a společenské postavení. ŘÍČAN (2004, s. 263) dodává, že mnoho partnerů přistupuje k dítěti jako k něčemu, co posílí jejich milostnou intimitu. ŠPAŇHELOVÁ (2010, s. 25) uvádí, že díky dítěti jedinec zmoudří,

získá nové zájmy a také větší odpovědnost. Dítě odstraňuje ze života rodičů nudu a přináší jim radost.

Avšak páry, které podle ŘÍČANA (2004, s. 263) nejsou tak stabilní a mají nějaké potíže, berou dítě jako důvod pro nějaké spory či výčitky, popř. z něj dělají rukojmí, kdy např. matka vyčítá otci, že pokud chce, aby byl jeho potomek šťastný, tak musí nejdřív udělat šťastnou ji apod. Podle MATĚJČKA (1992, s. 43-44) mohou mít někteří jedinci pocit, že jim dítě bude ztěžovat život, že je bude omezovat a jejich život bude stereotypní a nudný. Bojí se, že jim dítě bude bránit v získávání nových zkušeností a že budou kvůli němu žít neustále ve strachu o něj. Dítě je pro ně také překážkou v dosažení lepšího společenského postavení. SOBOTKOVÁ (2012, s. 157) dodává, že někteří vnímají dítě jako element, který zapříčiní finanční zatížení, narušení kariéry matky či omezení životního stylu a ztrátu určité svobody rodičů.

Dítě by však mělo naopak manželství stmelit, manžele sblížit, posunout jejich vztah na vyšší úroveň a postavit je do nových životních rolí (Matějček, 2017, s. 91).

2 DÍTĚ

KOMENSKÝ (1964, s. 10) ve své knize uvedl „že *dítka, nejdražší boží dar a klenot, nejpilnějšího opatrování hodny jsou*“.

Podle MATĚJČKA (2005, s. 31-32) dítě přináší do života rodičů mnoho podnětů a vzrušení. Mimo jiné získávají rodiče díky svým dětem spoustu zkušeností, které by jinak získat nemohli a stávají se díky nim moudřejší. Děti jsou pro rodiče citovou oporou a vrací jim i lásku, kterou jim rodiče dávají. S příchodem dětí získávají rodiče i jiné společenské postavení a hodnotu.

Pro rodinu, která nebojuje každý den o přežití, ale je již na určité ekonomické úrovni, má dítě citovou hodnotu. Tato rodina je schopna se již plně věnovat vývoji jedince a sledovat jeho pokroky, což jí přináší radost. Dítě v životě dospělého člověka uspokojuje jeho psychické potřeby, dává mu smysl života, otevřenou budoucnost či společenský status (Matějček, 1992, s. 41).

MATĚJČEK (2005, s. 28-30) definoval 5 základních duševních potřeb dítěte, které je důležité naplnit, aby došlo k jeho zdravému duševnímu vývoji:

- První potřebou je **přiměřená stimulace** a s ní spojené dostatečné množství podnětů. Podněty by měly být proměnlivé a mělo by jich být přiměřené množství, aby nebylo dítě buď přetěžováno nebo naopak neuspokojováno.
- Druhou potřebou je **smysluplný svět**, což znamená, že aby se dítě mohlo něčemu naučit a získat nějaké poznatky a zkušenosti, tak potřebuje, aby existoval mezi věcmi a vztahy určitý řád.
- Třetí potřebou je potřeba **životní jistoty**, jejímiž zprostředkovateli jsou lidé, kteří o dítě pečují. To, že je tato potřeba uspokojena se pozná tak, že dítě hledá u rodičů ochranu.
- Čtvrtou potřebou je potřeba **pozitivní identity**, tedy vlastního „já“. Dítě by si mělo být jisto, že může spoléhat na své nejbližší a mělo by vědět, že pro ně něco znamená a že k nim patří. Jsou to právě oni, kteří ovlivňují svým přístupem k dítěti jeho sebevědomí a sebedůvěru.
- Pátou potřebou je potřeba **otevřené budoucnosti**, která znamená určitou naději a něco, co člověka popohání dopředu. Pokud tato potřeba zůstane nenaplněna, tak jedinec prožívá pocity zoufalství a nicoty.

DUNOVSKÝ (1999, s. 50-53) rozdělil základní potřeby dítěte na potřeby biologické, psychické, sociální a vývojové:

- **Biologické** potřeby – patří sem potřeba potravy, uspokojení základních hygienických požadavků, potřeba stimulace, potřeba péče a potřeba zdravě se vyvíjet.
- **Psychické** potřeby – jedná se o potřeby, které definoval MATĚJČEK a jsou uvedeny na přechozí straně.
- **Sociální** potřeby – jedná se o potřebu přijetí dítěte takového, jaké je. Dále sem patří potřeba lásky a bezpečí, potřeba identifikace s dítětem, potřeba osvojení si zdravého životního stylu již od úplného počátku dětství a potřeba rozvinutí všech schopností dítěte.
- **Vývojové** potřeby – tyto potřeby souvisí s vývojem dítěte a neustále se mění.

2.1 Prenatální vývoj

Prenatální období trvá 10 lunárních měsíců, tedy 9 měsíců kalendářních a jde o období od oplození vajíčka až do porodu dítěte. Vývoj, který v tomto období probíhá se dělí na tři části – **preembryonální** vývoj, **embryonální** vývoj a **fetální** vývoj. V průběhu prenatálního vývoje dochází k ovlivňování vývoje plodu ze strany matky, kdy je plod spojen s organismem matky přes placentu. Díky tomuto spojení se jakékoliv změny v těle matky mohou projevit i v těle plodu. Mimo změny metabolické, které se přenáší placentou, může jít i o změny pohybové, tlakové či zvukové. Plod však může na podněty, které na něj působí, reagovat. Reaguje např. na změnu polohy a sám si hledá takovou, která je pro něj nejpříjemnější (Vágnerová, 2012, s. 61-62).

Zároveň v tomto období dochází k formování postojů rodičů k dítěti, přičemž vztah matky k dítěti se proměňuje poté, co ucítí jeho první pohyby. Od této chvíle vnímá konkrétní reálné dítě, nejde už jen o pouhou představu (Matějček, 2017, s. 80).

Preembryonální vývoj

Tato část zahrnuje období od oplození vajíčka do uhnízdění blastocytu, což je shluk buněk, ze kterých později vzniká embryo. Celkově se jedná o dobu kratší než tři týdny. Při preembryonálním vývoji dochází k vytvoření tří zárodečných listů a na konci tohoto období

dojde k položení základů nervového systému vznikem nervové trubice (Vágnerová, 2012, s. 61).

Embryonální vývoj

Toto období trvá od třetího týdne do týdne dvanáctého a je typické pro vznik základů všech hlavních orgánů. Tato doba je kritická pro embryo z důvodu možného vzniku vývojových vad vlivem působení různých vlivů. Kvůli růstu a vývoji orgánů je totiž embryo na okolní vlivy velmi citlivé. Je tedy důležité embryo před škodlivými teratogenními vlivy chránit (Vágnerová, 2012, s. 61).

Základ všech svalových skupin je vytvořen již na konci druhého měsíce vývoje embrya, které má touto dobou asi 25 mm na délku (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 24). První znaky pohybů plodu se tedy objevují okolo sedmého týdne těhotenství, ale nejsou téměř znatelné. O týden později se pohyby podobají záškubům a až v devátém týdnu lze rozeznat pohyby jednotlivých končetin a poté i hlavy. Ve třetím měsíci jsou již u plodu vidět náznaky sacích pohybů. Na konci embryonálního vývoje plod reaguje na podráždění sevřením prstů, dokáže pohybovat nejen hlavou, trupem a končetinami, ale dokonce se otáčí i okolo své osy (Vágnerová, 2012, s. 63).

Fetální vývoj

Fetální období začíná koncem prvního trimestru a trvá až do porodu. V této části prenatalního vývoje dochází k dokončování vývoje orgánů a jejich systémů, které začínají následně plnit svou funkci (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 24).

Okolo čtvrtého měsíce už dítě reaguje nejen na dotek okolo nosu a úst jako doposud, ale už na veškeré dotyky kdekoliv na těle. Dokáže měnit výraz a také už otevírá a zavírá pusku. Celkově začíná vývoj základních reflexů. V období pátého měsíce plod už začíná vnímat zvuky z okolí, převážně z těla matky, např. srdeční ozvy. Dále už je schopen rozpoznat základní chutě. Zároveň se u plodu, a to zejména v posledních třech měsících, rozvíjí vrozené schopnosti jako reakce na nové podněty či schopnost přijímat informace. V této fázi vývoje je již plod schopný odlišit nové podněty od těch známých, začíná je rozlišovat a reaguje tak na každý podnět různě. Toto je umožněno tím, že plod získává a tvoří určitou zkušenost. Mezi 18. a 20. týdnem matka začíná vnímat pohyby plodu, avšak celkově zaznamenává jen asi 40 % veškerých pohybů (Vágnerová, 2012, s. 63).

Již od šestého měsíce těhotenství dochází k reakcím plodu na různé akustické podněty (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 25). Zhruba v sedmém měsíci dochází ke zlepšení smyslového vnímání, a to převážně čichového, sluchového a chuťového. Velký vliv na to má i větší propustnost placenty, díky čemuž je právě plodu umožněno vnímání více podnětů. S přibývajícím zkušenostmi začíná plod preferovat určité podněty, jako např. hlas matky. Zlepšení kvality zvukových podnětů napomáhá i změna stavu dělohy. Díky tomu, že je ke konci těhotenství ztenčená a její stěna je napjatá, jsou zvukové podněty zesilovány. Na přelomu osmého měsíce je dokončován rozvoj středního ucha a příslušných center mozku (Vágnerová, 2012, s. 64). Na konci těhotenství je dítě schopno rozeznat nejen hlas matky, ale také i jeho emocionální zabarvení (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 25).

K celkovému vývoji smyslového vnímání je nutný dostatečný přísun podnětů, které stimulují smysly plodu. Bez těchto podnětů by nedošlo k požadovanému vývoji nervových spojení. Díky správnému vývoji během prenatalního období je poté plod připravený na změnu množství i kvality podnětů, kterých se mu dostane po narození (Vágnerová, 2012, s. 64). Je prokázáno, že se plod během těhotenství seznamuje s různými chutěmi a je schopný si je zapamatovat. Díky tomu poté po porodu reaguje kladněji na jídlo, jehož chuť už zná než na jídlo, které je pro něj úplně nové. Pokud tedy matka bude před porodem přijímat velké množství mrkve, plod bude reagovat pozitivně na jídlo s mrkví (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 25).

Hlavním výstupem celkové zkušenosti z prenatalního období je bazální pocit bezpečí, který se vyvíjí ještě i v postnatálním období, avšak někdy se nemusí vytvořit vůbec (Vágnerová, 2012, s. 62).

Porod

Porod představuje velký mezník, který má významnou roli nejen v životě matky, ale i v životě plodu. Dochází k němu zpravidla po 38–42 týdnech těhotenství. Dítě povětšinou váží okolo 3300–3400 g a měří asi 50 cm. Porodem se z dítěte stává samostatná lidská bytost, která již není součástí těla matky. Tímto se mu úplně změní prostředí, ve kterém do teď dítě bylo a způsob života, kterým do teď žilo. Už je zcela na něm, aby dýchalo, přijímalo potravu ústy, vyměšovalo a udržovalo teplotu svého těla (Vágnerová, 2012, s. 65). Tento přechod z prenatalního do postnatálního vývoje představuje pro dítě velkou změnu a pro jeho organismus velkou zátěž spojenou s přechodem do prostředí plného nových podnětů, na které ještě není plně připraveno. Z tohoto důvodu se větší důraz klade na psychologickou stránku

porodu než na tu technickou. Ideálně by měl porod probíhat přirozeně a měl by být ohleduplný k dítěti i k matce (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 29-30).

2.2 Postnatální vývoj

S příchodem dítěte na svět začíná jak pro něj, tak pro jeho rodiče fáze seznamování a sžívání se se sebou navzájem. Dítě se také musí naučit fungovat v mnoha ohledech samo, např. si musí již samo okysličovat krev, musí samo dýchat a jíst ústy, nikoliv přes pupečník apod. (Matějček, 2013, s. 18).

Novorozenec

Po porodu přichází novorozenecké období, které trvá asi do jednoho měsíce věku dítěte. V tomto období se dítě adaptuje na jemu neznámé prostředí, které jej nově obklopuje. Dítě se chová a reaguje na základě **vrozených reflexů**, ale je zároveň i vybaveno k procesu učení. Vrozené reflexy mají různé účely. Některé zabezpečují přežití dítěte, jiné slouží k orientaci či k adaptaci na prostředí. U některých reflexů dochází i ke změně v rámci procesu učení. Kromě reflexů, které jsou pro dítě užitečné i při dalším vývoji, zůstávají ještě nějakou dobu po porodu i reflexy, které byly podstatné jen pro vývoj v prenatálním období. Díky postupnému vytrácení těchto reflexů jsou někdy rodiče přesvědčeni o tom, že jejich potomek ve vývoji stagnuje, jelikož už nedělá to, co dříve dělal běžně (Vágnerová, 2012, s. 65-66). Mezi reflexy, které postupně vymizí, se řadí např. **chůzový reflex**. Tento reflex se projevuje tím způsobem, že když zvedneme dítě tak, aby se dotklo nohama podložky, tak se vzepře na nohách a začne zvedat kolena a dělat krůčky. Tento reflex mizí okolo třetího měsíce. V tomto období je přítomen **tonický šíjový reflex**, což je poloha, kterou dítě obvykle zaujímá. Novorozenec leží na boku s hlavičkou položenou na jednu stranu a s jednou paží nataženou a druhou pokrčenou (Matějček, 2017, s. 85-86).

Mimo reflexy je dítě vybaveno i vrozenými způsoby chování, které však nejsou nějak spojeny s určitými podněty. Jde např. o vnímání okolního prostředí či reakce křikem. Těmito projevy chování si dítě zajišťuje pozornost osob, které se o něj starají a zprostředkovávají mu uspokojení jeho potřeb. Zejména na začátku svého života využívá novorozenec svůj křik ke komunikaci s okolím. Křik je možné rozlišit podle toho, co chce sdělit. Pro biorytmus novorozence jsou typické krátké časové intervaly bdělosti, které ze začátku vyplňuje především uspokojování základních biologických potřeb. Novorozenec se v době, kdy bdí i učí něčemu

novému. Takže je možné jeho pozornost upoutat nějakými podněty, avšak v tomto počátečním období jeho pozornost netrvá příliš dlouho (Vágnerová, 2012, s. 66). Jeho rozsah pozornosti, který je velmi krátký, je ovlivňován jeho současným stavem. Záleží na tom, zdali má dítě hlad či např. zažívá pocit nepohodlí. Spánek je neodmyslitelnou součástí života novorozence. Z celého dne zabírá asi 20 hodin. Kromě stavů bdělosti nebo spánku se u dítěte střídají i jiné stavy (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 32).

BRAZELTON (1984, s. 19) vymezil 6 základních behaviorálních stavů dítěte:

- **hluboký spánek** – dítě nevykazuje téměř žádnou aktivitu, oči má zavřené;
- **lehký spánek** – dítě má stále oči zavřené, občas je otevře a je také možné pozorovat pohyby očí i přes zavřená víčka;
- **dřímota** – dítě podřimuje, oči mohou být přivřené, pohyby jsou klidné;
- **bdělý stav klidný** – dítě je klidné, soustředí se na předmět stimulace;
- **bdělý stav aktivní** – dítě je aktivní, mává kolem sebe končetinami, objevují se krátké úzkostné projevy;
- **pláč** – dítě intenzivně pláče a jeho motorická aktivita je vysoká.

Pro novorozence a jeho proces učení je důležitý dostatečný přísun podnětů, na základě kterých získává potřebné zkušenosti pro další vývoj. Dítě nepřijímá podněty jen pasivně, jde o interakci mezi ním a jinou osobou, většinou matkou. Reakce novorozence na podněty mohou totiž v pečující osobě buď probudit větší zájem zabývat se dítětem, nebo naopak tento zájem zeslabit. Nejen že každý novorozenec reaguje ve stejném prostředí odlišným způsobem, ale také rozlišuje mezi podněty. Na některé podněty reaguje, protože ho zaujmou, některé ignoruje a na některé reaguje velmi negativně, čímž dává najevo, že je odmítá. Tímto si dle preferencí vybírá poznatky, které nasbírání a které poté vytváří jeho zkušenosti. Učení se v tomto období pojí se smysly a informacemi přijímanými skrze ně. Jsou totiž běžně dostupné a novorozenec je schopen je bez větší námahy zpracovat. Již mezi druhým až pátým dnem po narození lze u dítěte pozorovat první projevy učení, které jsou spjaté zejména s krmením. Už v tomto období děti dokáží rozeznat pár nejznámějších podnětů (Vágnerová, 2012, s. 67).

Novorozenec již od porodu odlišuje lidský hlas od jiných zvuků, díky čemuž už od narození upíná svou pozornost na lidi (Matějček, 2017, s. 84-85). A právě to, že reaguje spíše na lidský hlas a upoutává ho více lidský obličej je projevem protosociální zralosti novorozence (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 36). Přičemž svou matku pozná již 45 hodin po narození díky čichu, pokud tedy mělo tu možnost být v její blízkosti. Její hlas rozezná již třetí den svého života a vnímá i její obličej, pokud je od něj vzdáleno 20 až 30 cm, což je pro dítě ideální

vzdálenost. Zkušenost ovlivňuje i vrozené reflexní mechanismy. Je možné vidět rozdíl v chování u dítěte během krmení, kdy se chování liší podle toho, zda saje z prsu nebo z láhve (Vágnerová, 2012, s. 68).

Dítě v novorozeneckém období je plně odkázáno na péči druhých osob (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 36). Stěžejní osobou je jeho matka, která mu zabezpečuje přísun podnětů a rovněž si skrz ni uspokojuje své potřeby. Právě na matce a jejím chování a všímavosti je dítě a jeho vývoj závislé. V těle matky dochází k vyšší produkci estrogenů, oxytocinu a prolaktinu, což jsou hormony, které ovlivňují jak chování matky k dítěti, tak samotný vztah mezi matkou a dítětem (Vágnerová, 2012, s. 68). Již po porodu je velmi důležitý kontakt matky s dítětem, jelikož napomáhá k vytvoření intimního vztahu mezi nimi, který je velmi důležitý pro následný citový život dítěte (Matějček, 2017, s. 83).

Kojenec

Kojenecké období začíná koncem prvního měsíce života a končí dosažením jednoho roku věku dítěte. Jde o fázi, ve kterém se rozvíjí kompetence, které tvoří základ pro osamostatňování, ke kterému dochází v batolecím období. Během vývoje kojence jsou již patrné rozdíly mezi dětmi, dochází k projevení individuality dítěte. Celkový vývoj dítěte a získané zkušenosti jsou ovlivněny i jeho temperamentem a predispozicemi. Toto období je typické pro vnímání všech možných podnětů. Je přirozené, že jsou kojenci zvědaví, avšak některé podněty mohou zvědavost posílit a jiné naopak utlumit. Je tedy důležité, aby převažovaly pozitivní zkušenosti, které budou zvědavost dítěte posilovat, aby došlo k vytvoření základní důvěry ke světu (Vágnerová, 2012, s. 71). Podstatné je i vytvoření pocitu bezpečí, jelikož jde o předpoklad pro následující správný duševní vývoj kojence (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 71).

V rámci uspokojování potřeb jde ze začátku převážně o potřeby biologické, dítě vnímá podněty spojené především s potravou, teplem a tělesnou pohodou. Velice důležitá jsou v tomto období pro kojence ústa, skrze která dítě poznává. Má např. tendenci se věci, které uchopí, vložit do úst a jimi je zkoumat. Podstatné jsou i potřeby stimulace a učení. Kojenec potřebuje dostatečný přísun podnětů, skrze které může nabýt zkušenosti týkající se jeho nebo prostředí okolo něj. Je ale důležité, aby přísun podnětů byl přiměřený. Množství a druhy podnětů může ovlivnit i samotný kojenec, a to svými reakcemi, ze kterých lze vypozařovat, na co reaguje pozitivně a na co negativně. Nejdůležitějším smyslem pro vývoj poznávacích procesů je zrak. Počátek života dítěte je citlivou fází na rozvoj zrakového vnímání. Mohlo by dojít i k trvalému

omezení této percepce, a to v případě, že by dítě mělo nedostatečný přísun těchto podnětů. Ke zlepšování zrakové ostrosti dochází v prvních šesti měsících po porodu. Již od počátku svého života jsou děti schopny rozlišit zelenou a červenou barvu. Od druhého měsíce jsou schopny rozlišit všechny základní barvy, avšak preferují modrou a červenou. Velice atraktivním podnětem je pro zrakové vnímání kojence lidský obličej, jelikož je symetrický, hýbe se a vychází z něj zvuky. Paměť se vyvíjí a začíná fungovat již před porodem, kdy plod získává různé poznatky. Ačkoli se později u kojence více rozvíjí paměťové schopnosti, stále však převažuje tzv. neuvědomovaná paměť. Poznatky jsou uchovávány v nevědomí, což znamená, že si je kojeneček nedokáže vybavit. I přesto mají ale takové zkušenosti vliv na chování a prožívání dítěte. Okolo 6. až 8. měsíce se začíná vyvíjet explicitní, uvědomovaná paměť, kdy je dítě schopné si získané poznatky vybavit a nějakým způsobem je vyjádřit. Zároveň se ale ještě v tomto období objevuje dětská amnézie, která znemožňuje dětem vybavit si osobní vzpomínky. Sluch se vyvíjí již během prenatálního období. Již měsíc staré děti jsou schopny rozlišovat různé zvuky a jejich typické rytmické či intonační vlastnosti. Děti více zaujmou vysoké tóny a celkově upřednostňují lidský hlas. Během prvních šesti měsíců se sluch rychle vyvíjí, současně s ním i sluchová ostrost, která se postupně zlepšuje až do dvou let věku dítěte. V rámci kojeneckého období rozlišujeme dvě stádia vývoje jazykových schopností, a to **stádium předřečové** a **stádium začátku vývoje jazykových schopností**. První stádium probíhá v prvních 8 měsících života a v jeho průběhu se rozvíjí dovednost diferencovat a vytvářet fonémy. Úplně na začátku tohoto období děti rozlišují všechny fonémy, ale postupným vývojem tuto schopnost ztrácejí a dokáží rozlišit jen ty, které se objevují v jejich mateřském jazyce. Tento úbytek fonemické citlivosti je možné vidět již v půl roce života a nejnápadnější je poté mezi 8. a 12. měsícem. Ve druhém stádiu získává dítě dovednost vnímat význam sdělení, přičemž první náznaky tohoto porozumění je možné pozorovat od 8. do 10. měsíce. Z počátku chápou význam jednoduchých slov či slovních spojení. Před samotnými slovy dochází k vývoji tzv. **předřečových aktivit** jako jsou křik, broukání či žvatlání. Křik provází dítě již od porodu, kdy ho jedinec využívá ke komunikaci se svým okolím. Broukání je aktivita, v rámci které je dítě schopno produkce jednoduchých zvuků, které se začínají podobat fonémům. V kojeneckém období jsou rovněž **děti schopny vnímat emoce** jiných lidí a dokáží na ně i dle toho reagovat. Emoce zároveň ovlivňují i navazování vztahů k dalším lidem, a to zejména k matkám, kdy se vytváří nejen vzájemná vazba, ale rovněž i schopnost vcítění se do jiné osoby (Vágnerová, 2012, s. 71-103).

Již od šestého týdne života se objevuje první sociální hra, kdy se dívá dítě z očí do očí osobě, která se o něho stará (většinou jde o matku). Dokáže zachytit její oči, když se k němu sklání (Matějček, 2017, s. 88). Ve **druhém měsíci** začínají děti vydávat zvuky podobné hláskám, jako např. „aa, oo“. Dítě již dokáže zvednout hlavičku a udržet ji. Tím se mu zvětší zorné pole a získá tak přístup k více podnětům. Kojenec začíná sahat po nejbližších předmětech, poznávat je a začíná se rozvíjet koordinace rukou (Vágnerová, 2012, s. 80-97). Na konci druhého měsíce se začíná objevovat úsměv, který je na rozdíl od úsměvu v prvním měsíci již uvědomělý a jasný. Objevuje se hlavně při reakci na lidský obličej. Jde tedy o pozdrav a má tak společenský význam (Matějček, 2017, s. 89-92). Ve dvou měsících dosahuje zpravidla svého vrcholu komunikace pláčem (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 54). Od **třetího měsíce** se začíná měnit i běžná poloha dítěte. Dítě je převážně na zádech a hlavička již není opřena o tvář. Ruce má stále sevřené v pěst. Dokáže již lépe ovládat hlavičku, zvládá ji už držet dlouho zvednutou (Matějček, 2017, s. 91-92). Ve třech měsících se v poloze na břiše pokouší opírat o předloktí (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 52). Zároveň dokáže částečně ovlivnit svou pozornost a vnímá ty podněty, které ho zajímají (Matějček, 2017, s. 95). Dítě je schopno vnímat předměty, které jsou od něj vzdáleny 12 až 50 cm (Vágnerová, 2012, s. 76). Ve **čtvrtém měsíci** už kojenec leží na zádech, s hlavičkou na středu a paže jsou volně podél těla. Dítě je schopno s nimi současně a stejně pohybovat. V tomto období se také objevuje hra s prsty. Dítě už nemá sevřené ručičky v pěst, ale dovede v nich udržet třeba chrastítka či jiné předměty, které si stále velmi často dává do úst díky zlepšující se koordinaci rukou a očí. Dítě v tomto období tráví čím dál tím víc času na břiše a pase koníčky. Další hra, která se v tomto období objevuje je ta, že si zakrývají rodiče obličej a poté na dítě vykouknou. Kromě úsměvu dítě projevuje emoce i smíchem, nejčastěji když je lechtáno nebo si s ním nějak rodič hraje. V **pátém měsíci** se dítě v pozici na bříšku začíná vzpírat o předloktí či o dlaně a pozoruje vše okolo sebe. Dokáže také už ležet na břiše, zvednout hlavičku a kopat u toho nohama ze strany na stranu. Těmito pohyby si cvičí zádové a šíjové svalstvo. Často se také z bříška otáčí na záda a pokud se má za co přitáhnout, tak už se snaží si sedat. Není ale ještě vhodné, aby se posazovalo nebo aby ho dokonce rodiče nějak posazovali, jelikož se mu tím křiví a namáhá páteř. Ideální prostředí na učení je pro dítě místo, kde se určité děje opakují, nenachází se tam moc změn a novinek a jsou tam jasně daná pravidla. V **šesti měsících** už dítě většinou odmítá být na zádech, chce být na břiše nebo na kolenou. U dítěte lze už pozorovat snahu o to se dostat někam dál. Ještě ale nelozí, posunuje se buď po břiše tím, že se natahuje anebo se převaluje (Matějček, 2017, s. 95-101). Zaujímá i tzv. žabí pozici, kdy je schopno být v předklonu a opírat se o ruce (Langmeier,

Krejčířová, 2006, s. 54). V tomto období se začíná projevovat odstup k cizím lidem (Matějček, 2017, s. 102). Okolo šestého měsíce vidí kojeneček již metr vzdálené předměty a zvládá koordinovat pohyby obou rukou. (Vágnerová, 2012, s. 77-81). V **sedmém měsíci** si vytváří dítě k někomu ze svého okolí silný citový vztah, chce být s touto osobou a nezvládá, když není v její blízkosti. Nejčastěji si tento vztah vytváří dítě s matkou. Je to důležité hlavně kvůli pocitům bezpečí a jistoty, na základě kterých si dítě vytváří důvěru ke světu a lidem v něm. V **osmém měsíci** se objevuje u dětí strach z cizích lidí, kdy všechno neznámé považují za nebezpečné a nepřátelské. Mohou mít strach i z těch osob, ke kterým měli dříve přátelský vztah, ale už je dlouho neviděli. Děti i častěji pláčou a jsou více vázané na matku. V **devátém měsíci** už jsou děti schopny sedět i stát. Ze začátku se pohybují po čtyřech a později i po dvou. Dochází i ke změnám v jemné motorice, kdy děti používají nůžkový úchop, ale ještě plně neovládají jeho uvolnění a pokládání věcí (Matějček, 2017, 104-107). Dítě už zvládá držet i malé předměty jako jsou korálky, drobků či provázek (Langmeier, Krejčířová, 2006, 54-55). Zdokonaluje se i řeč a kojenci začínají žvatlat. **Desátý měsíc** je typický tím, že dítě již leze a samo si tak zajišťuje přísun podnětů. Většinou si už i stoupá a začíná s oporou přešlapovat. Dítě po rodičích opakuje paci-paci, berany-duc, pá-pá. Důležitá je i reakce rodičů a jejich radost z toho, co dítě předvedlo. Motivuje ho to k dalšímu učení. Další oblíbenou hrou ke konci kojeneckého období je hra „na honěnou“, kdy se dítě snaží utéct před rodiči, kteří se ho snaží chytit. Je však důležité sledovat únavu dítěte, aby se nepřepínalo. Ve **dvanácti měsících** začíná dítě dělat první krůčky a říkat první slova (Matějček, 2017, s. 107-115). V tuto dobu dochází k používání jednoduchých slov, která jsou využívána místo celých vět. Jde např. o slova jako báb či ham. Zároveň děti začínají gestikulovat, kdy užívají symboly pro nějaké objekty či děje (Vágnerová, 2012, s. 98).

Batole

Jde o období první emancipace trávající od jednoho do tří let dítěte, během kterého se dítě více osamostatňuje. Batole se snaží zjistit své limity, snaží se prosadit, ale ještě stále potřebuje vedení (Vágnerová, 2012, s. 120-121). Nejdůležitějším úkolem v tomto období je odpoutání se od matky. Dítě by mělo přestat být tolik závislé na matce a mělo by se více socializovat v rámci rodiny. Odpoutáním od matky podporuje vytvoření svého já, své osobnosti (Matějček, 2017, s. 114-115).

Zajímavým prvkem je pro dítě v tomto období pohyb. To, že mohou naplno ovládat své tělo, je pro děti novinkou, a tak to neustále opakují, čímž se učí. Pro dítě je nejdůležitější se

naučit ovládat vyměšování, což zahrnuje **retenci** a **eliminaci**. Retence znamená něco udržet a eliminace něco pustit. S osamostatňováním dítěte v tomto období souvisí i samostatná lokomoce, kdy se dítě přesune kam chce a manipuluje s čím chce. Tímto získává dítě vyšší sociální status (Vágnerová, 2012, s. 121-123). Mezi 13. a 15. měsícem začíná dítě samo chodit, a dokonce se i zastaví. Ve dvou letech již utíká dobře i po nerovném terénu. V rámci jemné motoriky se vyvíjí okolo prvního roku uvolňování úchopu, kdy dítě pouští předměty jemněji a zvládá dát 2 kostky na sebe. V 18. měsíci již zvládá postavit více kostek na sebe a ve třech letech už je dítě schopno navléct na provázek dostatečně velké korálky. Ke konci 1. roku dítě začíná říkat první slova, která chápou většinou jen rodiče, jelikož jde spíše o napodobování zvuků, hlasů zvířat apod. V jednom roce se slovní zásoba dítěte skládá asi z 6 slov, v roce a půl jde asi o 20-30 slov a ve dvou letech se jedná asi o 200-300 slov. Děti začínají chápat, že každá věc má svůj název a neustále se ptají: „Co to je?“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 72-76).

Úplně jako první se děti naučí používat podstatná jména, přičemž již ve 14 měsících jsou schopny odlišit podstatná jména od jiných slovních druhů. Asi v 18 měsících začínají batolata používat přídavná jména, hlavně ta konkrétní. Mezi 20. a 24. měsícem do své aktivní slovní zásoby začínají přidávat slovesa a ke konci druhého roku života z nich děti tvoří dvouslovné věty. Ve věku tří let se poté začínají objevovat první souvětí. Batole už dokáže přemýšlet na symbolické úrovni. Dokáže si představit nějaký objekt či nějakou činnost a jaký to bude mít důsledek, a přitom nemusí nic doopravdy dělat. Batolata si později začínají uvědomovat nějaké důsledky svého chování a jsou si vědoma toho, že ho musí nějak regulovat. Důležité jsou tedy reakce rodičů, kdy je jejich pochvala motivací pro dítě, aby se chovalo tak, jak se očekává. Samy děti jsou pak na sebe pyšné. V batolecím období začíná dítě prožívat více emocí a začíná projevoval různé reakce na emoční projevy ostatních. Od tří let dokáží děti rozpoznat a pojmenovat základní emoce (Vágnerová, 2012, s. 140-173).

Batolecí období je nazýváno také jako **období vzdoru**. Již od jednoho roku dává dítě najevo svou vůli, kdy opakuje „nene“, když je mu něco proti vůli. Je důležité, aby si batole našlo hranice pro své chování. Ty si vytvoří tak, že bude zkoušet, co ještě může a co už ne. Především výbuchům zlosti a vzdorování se dá tak, že bude v domácnosti panovat klid, vyrovnaná atmosféra, dítě si bude zkušenosti vytvářet samo a nebude vytrháváno ze hry. Pro batolecí období je typická **paralelní hra**, kdy si děti ještě nehrají spolu, ale jen vedle sebe. Další oblíbenou činností dětí je něčím házet nebo do něčeho kopat, proto je vhodné začlenit do aktivit dítěte i hru s míčem, např. nějaké házení nebo kutálení (Matějček, 2017, s. 118-128).

Dochází k **vývoji genderové identity**, v rámci které prochází batole **třemi fázemi**. V **první fázi** si uvědomuje rozdíly mezi oběma pohlavími. V **druhé fázi** začíná chápat své pohlaví, uvědomuje si to, že patří do určité skupiny a má tendenci tuto příslušnost zdůrazňovat. Hodně se vyptává a pozoruje všechny okolo sebe. V **poslední fázi** se chce co nejvíce podobat lidem stejného pohlaví a vše, co má spojitost s jeho pohlavím dítě preferuje. V batolecím období dochází také k uvědomění si vlastní osobnosti. S tímto souvisí i změny ve verbálních projevech. Dítě o sobě nejdříve mluví ve 3. osobě a označuje se svým jménem a později začne užívat osobní zájmeno já. Tento rozvoj osobnosti se projevuje i ve vztahu k jeho věcem. Asi v polovině batolecího období začíná užívat přivlastňovací zájmena můj a tvůj a brání si své věci před ostatními. Nejde však o projev sobeckosti, ale o běžný vývoj. Častý je i **negativismus**. Dítě zákonitě chce něco jiného než ostatní, i když k tomu nemá reálný důvod. Chce jen vzdorovat a za každou cenu být proti ostatním. Tímto si procvičuje svou vůli a chce si tak potvrdit, že má nějaké možnosti. V tomto období dochází k **separaci**, která ovšem může být **dvojího typu**. Prvním typem je **separace aktivní**, kdy si samo dítě určuje jak daleko a na jak dlouho se vzdálí od matky. V případě druhého typu, tedy **separace pasivní**, dítě není schopno ovlivnit toto odloučení a asi do tří let na takovou separaci reaguje vzdorem. Aby vůbec bylo takové odpoutání možné, tak je zapotřebí, aby dítě mělo stabilní citovou vazbu. Pokud ji nemá, tak se od matky nemůže odpoutat a musí si ji nejdříve vytvořit. Důležití pro socializaci jsou sourozenci, díky kterým si mohou batolata vyzkoušet naučené vzorce chování ze vztahů s dospělými či s vrstevníky. Zároveň si také zlepšují své komunikační schopnosti (Vágnerová, 2012, s. 153-175).

Předškolní věk

Předškolní období začíná 3. rokem a končí většinou 6. či 7. rokem života dítěte, resp. jeho nástupem do školy. Pro toto období je typická představivost a rozvoj socializace. Dítě si zajišťuje své postavení ve skupině, navazuje vztahy s vrstevníky, učí se spolupracovat, prosadit se a přizpůsobovat se ostatním. Dítě se více emancipuje od rodiny a socializuje se v rámci jiných skupin, ve kterých nabývá nové zkušenosti a vyvíjí svou individualitu. Dítě získává společně s novým prostředím i nové role, jako např. roli žáka mateřské školy či roli kamaráda (Vágnerová, 2012, s. 177-225).

Pro socializaci v tomto období je důležitý vývoj emočních vztahů k dalším lidem, vývoj norem, které usměrňují chování jedince v dané společnosti a v neposlední řadě osvojení rolí, tedy očekávaných vzorců chování (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 93).

Je důležité, aby v tomto období dítě pochopilo pravidla, která ve světě platí a podle kterých se musí řídit. Dítě v předškolním období uplatňuje **egocentrismus**. Myslí si, že existuje jen jeden názor, a to ten jeho. Svět hodnotí dle toho, jak jej vidí ono samo. Dítě má tendenci si realitu zkreslovat svou fantazií, což se nazývá **magičnost**. Má také tendenci neživým věcem přiřítat typicky lidské vlastnosti. Dítě je rovněž přesvědčeno o tom, že se všechno dělá, resp. že celý svět i jeho části někdo vytvořil, např. že někdo dal na oblohu měsíc apod. Mladší předškoláci ještě nedokáží pochopit, že vizuální změna podoby nevede ke změně množství. Oni se stále rozhodují podle toho, jak to vnímají. Většinou se zaměří na objekt jako takový, ale ne na jeho detaily, anebo se zaměří jen na detail. Předškoláci se stále ptají „proč“ a chtějí jednoznačnou odpověď na všechno (Vágnerová, 2012, s. 177-183). Ve 4 letech se také ptají „co to je“ a „k čemu to slouží“, jsou celkově velice zvědaví (Matějček, 2017, s. 141). Dalším typickým znakem pro předškoláky je to, že si všechno musí dokázat empiricky, ještě totiž nedokáží na základě logiky odhadnout, co se stane. Pokud něčemu nerozumí, tak si to vysvětlí tak, jak se to hodí jim. Důvodem pro tohle chování je fakt, že potřebují mít pocit, že dokáží světu porozumět a vyznat se v něm. Právě z tohoto důvodu se často objevují u předškolních dětí **nepravé lži**. Děti spojují své vzpomínky s fantazií, ale samy věří v to, že jsou pravdivé (Vágnerová, 2012, s. 184-185).

Motorický vývoj se stále zlepšuje. Dítě je více hbité a jeho pohyby jsou ladnější. Dokáže lézt po žebříku, skákat, utíkat ze schodů, házet míčem atd. V tomto období se také zvyšuje jeho **samostatnost**. Zvládá samo jíst, oblékat se, obouvat se, a pokud má dohled, tak se zvládne i samo okoupat (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 88).

Rozvíjí se i jemná motorika. Dítě už umí stříhat nůžkami, krájet nožem, manipulovat správně s kartáčkem na zuby, se štětcem, s voskovkami či s tužkou (Matějček, 2017, s. 136). Vyvíjí se i **kresba**. Dítě je ve třech letech schopno napodobit směr čáry a nakreslit křížek. V pěti letech napodobuje i čtverec a o rok později trojúhelník. Kresbou se také snaží napodobit svou vlastní představu. Ve třech letech dítě většinou nejdříve něco nakreslí a až poté tomu dá název, ačkoli se to tomu většinou moc nepodobá. Ve čtyřech letech je kresba už reálnější. Lidská postava je vyobrazena jako **hlavonožec**, což znamená, že dítě kreslí hlavu, ústa a oči jako hlavní bod a přidá k nim nohy. Často se také stává, že čtyřleté dítě jde kreslit např. žabu a nakonec prohlásí, že je to slon. O rok později je už kresba detailní, lidská postava má všechny potřebné části, tedy krom hlavy a obličeje se objevuje už i trup a všechny čtyři končetiny. Proporce však zatím nejsou v souladu s realitou. Okolo čtvrtého a pátého roku mizí dětská „patlavost“ a zlepšuje se i větná skladba. Koncem třetího roku se objevují i podřadná souvětí. Ve třech

letech umí dítě říkadla a snaží se zpívat nějaké písničky. Umí také už říct své jméno, názvy základních barev nebo jednoduché definice jemu známých věcí. Hlasitá egocentrická řeč, kterou dítě regulovalo své chování či komentovalo, co dělá, se okolo 3 let vytrácí (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 25-95).

Děti začínají více chápat legraci, vymýšlí něco vtipného a samy chtějí připravit pro rodiče nějaké překvapení. Právě v tomto období se vytváří smysl pro humor (Matějček, 2017, s. 137).

V průběhu předškolního období se vyvíjí i **hra**, na základě které dítě vyjadřuje své vlastní vnímání reality. Prvním typem je **hra symbolická**, ve které si dítě realitu přizpůsobuje svým přáním a potřebám a přehrává si momenty, které pro něj byly citově náročné nebo kterým nerozumělo. V rámci **tematických her** si dítě hraje na něco/někoho a procvičuje si tak role, které možná v budoucnu získá (Vágnerová, 2012, s. 189-190). Děti si hrají např. na maminku a na tatínka, přičemž si k tomu dotváří své vlastní prostředí a vymýšlí si děj, který doplní tím, co slyšely v pohádkách. Krom rodiny si hrají často i na školku, na princezny či na jiné pohádkové bytosti. V tomto období si často děti vymýšlí imaginární kamarády či zvířata. Děti jsou již schopné hrát si společně, ne jenom vedle sebe a začínají už spolupracovat. Dítě je většinou do hry naplno ponořené, nevnímá své okolí. Právě z tohoto důvodu se často stává, že pokud ho někdo ze hry vyruší, dojde k výbuchu zlosti. Aby se tomu předešlo, je dobré dítě předem upozornit na to, že za chvíli bude muset svou aktivitu ukončit. Hra pro dítě není jen zábavou a rozvíjením fantazie. Je to činnost, díky které poznává svět a rozvíjí své myšlení (Matějček, 2017, s. 134-145). Mezi 3. a 4. rokem začínají být děti výrazně soupeřivé (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 99).

K předškolnímu období patří neodmyslitelně pohádky, při kterých se dítě učí bát. Tím, že se bojí některých pohádkových postav, zažívá strach a napětí, a přitom je doma v bezpečí, dochází k podporování psychické odolnosti dítěte (Matějček, 2005, s. 156).

Předškolní děti ještě nedokáží dobře odhadnout prostorovou vzdálenost. Co se týče času, dokáží rozlišit dřív a později, popř. delší a kratší dobu. Asi ve čtyřech letech začínají chápat, co znamená minulost, přítomnost a budoucnost. Děti sice umí vyjmenovat jednotlivá čísla, ale ještě nerozumí jejich hodnotám, proto také často nějaké číslo vynechají či zamění. Avšak už dokáží používat pojmy jako je hodně či málo (Vágnerová, 2012, s. 192-197).

Mezi třetím až pátým rokem dítě začíná chápat to, že každý může mít ve stejné situaci jiné pocity. Ve čtyřech letech zvládá i předpovídat, jak budou ostatní reagovat na nějakou

situaci. Ale až ve školním věku si děti uvědomují, že jde o emoce i předstírat (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 97).

Předškolní děti jsou hodně majetnické a moc dobře si uvědomují, co je jejich. Dokonce to i slovně zdůrazňují a většinou nechtějí nikomu nic půjčovat. Až po dovršení pátého roku jsou schopny se dělit jak o hračky, tak o pozornost rodičů. V tomto období si děti uvědomují své pohlaví. Ve čtyřech letech jim dochází, že se jejich pohlaví nezmění. O rok později zjišťují, že je neměnné v závislosti na situaci, což znamená, že i když si dítě vezme kostým, tak se na jeho pohlaví nic nemění. V této době je také důležitá přítomnost obou genderových rolí pro dítě (Vágnerová, 2012, s. 248-253).

Školní věk

Toto období začíná příchodem do školy, který pro dítě znamená určitou zátěž (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 103). Ve škole se dítě musí přizpůsobit pravidlům, která tam platí, musí se podle nich chovat a také plnit povinnosti, které mu škola ukládá (Vágnerová, 2012, s. 255). Dítě musí být pro nástup do školy zralé nejen po stránce fyzické a psychické, ale i sociální (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 106). Musí umět mluvit, zvládat spolupracovat s ostatními, plnit zadané úkoly a umět základní pohybové dovednosti (Matějček, 2017, s. 239). Správný fyzický vývoj dítě potvrdí splněním tzv. **filipínské míry**, kdy si dosáhne jednou rukou na ušní lalůček na opačné straně přes vzpřímenou hlavu. Společně s nástupem do školy získává dítě novou roli školáka a je nuceno se podřídit novým autoritám – učitelům (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 112-115).

Školní věk se dělí na tři období:

- **raný školní věk** – od 6 do 9 let, dítě přijme svou novou sociální roli a naučí se číst, psát a počítat;
- **střední školní věk** – od 9 do 11/12 let, jde o klidné období;
- **starší školní věk** – do 15 let, jde o první fázi dospívání, ve které se mění myšlení a prožívání dítěte, které se odtrhává od rodiny (Vágnerová, 2012, s. 255).

V **raném školním věku** se myšlení upíná na realitu. Dítě je schopno uvažovat o něčem, co zná a co není reálně v jeho přítomnosti. Od 6 let až do konce středního školního věku se vyvíjí induktivní myšlení, kdy dítě lépe chápe vztahy mezi různými kategoriemi, např. dokáže určit nadřazenou třídu. Na začátku raného školního věku se děti učí, jak jednotlivá

písmena vypadají a poté je musí spojit s tím, jak zní. Až po téhle fázi začínají z písmen tvořit slabiky, slova a následně celé věty a také pravidla pro větnou skladbu. Číst i psát se učí školáci ve dvou fázích. V první fázi jde jen o čtení/psaní bez porozumění, kdy sice zvládají tyto aktivity, ale uniká jim smysl textu. Až ve druhé fázi čtení/psaní s porozuměním jsou schopni vnímat i obsah textu (Vágnerová, 2012, s. 267-304). Začínají se učit opakováním (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 124).

Ve **středním školním věku** se začíná myšlení dětí měnit z konkrétního na abstraktní. Začíná převažovat logická paměť a děti jsou velmi výkonné. V tomto období je již smysl pro humor rozvinutý a místo pohádek děti inklinují spíše k realitě (Matějček, 2017, s. 240-241). Snaží se všechno pochopit, o vše se zajímají a ostatní poučují. Nejdříve však informace přijímají nekriticky od autorit, až později začínají vše zpochybňovat (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 118). Velmi podstatnou součástí tohoto období je kolektiv. Dítě se snaží zapadnout do kolektivu, získat si své místo ve skupině a respekt od druhých. Zároveň se ale učí pravidla, dle kterých se v daném kolektivu musí chovat, navazuje kamarádské vztahy, učí se pomáhat ostatním a spolupracovat s nimi. Učí se poznat osobnost druhých dětí, jejich vlastnosti, upřímnost od lží apod. Ve středním školním věku se také vytváří genderová identita, kdy si dítě uvědomuje nejen příslušnost ke svému pohlaví, ale přijme i roli, která s tím souvisí (Matějček, 2017, s. 243-275). Dítěti je jasné, že by se měl muž chovat jinak než žena a usuzuje, že i vzhled by měl být úměrný jeho pohlaví (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 136-137). Vytváří se strategie vybavování, a to většinou na základě nějakých asociací (Vágnerová, 2012, s. 294). Okolo 10. roku už děti chápou ambivalenci pocitů, tedy to, že je možné pociťovat v jedné situaci více různých (i protichůdných) emocí (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 132). Pro děti je důležitá spravedlnost a pravidla. Vyžadují, aby se ke všem přistupovalo stejně a aby byly zachovány stejné podmínky (Vágnerová, 2012, s. 337). Kolem 11. a 12. roku se objevují první sekundární pohlavní znaky doprovázené i psychickými změnami typickými pro pohlavní dospívání (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 117).

Až ve **starším školním věku** dochází k pochopení principu náhody. Do této doby veškeré náhody děti zavrhovaly, jelikož byly přesvědčeny o tom, že má vše jasnou příčinu. Ve školním období nedochází jen k obohacování slovní zásoby, ale i k pochopení různých významů slov, jejich podobností, rozdílností atd. Děti se učí synonyma, antonyma, homonyma či slova mnohoznačná (Vágnerová, 2012, s. 273-297). S vývojem řeči se pojí i vývoj paměti. Zlepšuje se nejen ta krátkodobá, ale i dlouhodobá. Dochází i k vývoji vnímání, kdy už se dítě

zaměřuje na části místo na celek a všechno pečlivě zkoumá a pozoruje (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 120-123).

Nejen že v této vývojové fázi dokáží děti o svých pocitech více mluvit a lépe je vyjadřovat, ale zvládají je i více ovládat a více jim rozumějí. K rodině se v tomto období přidávají další důležité sociální skupiny, zejména skupiny vrstevnické, což nejsou jen spolužáci, se kterými se často školáci srovnávají, ale i děti z kroužků apod. Než samotný výkon ve škole je pro školáka důležité to, co pro rodiče vzdělání znamená a jak na něj nahlíží. Pokud tomu nepřikládají větší důraz, tak vzdělání vnímá jako zbytečnou zátěž. Dítě se snaží něčeho dosáhnout, ale potřebuje za svůj výkon ocenit (Vágnerová, 2012, s. 307-361).

Děti formují i své sebehodnocení, při kterém velkou roli hrají rodiče. Oni sami ukazují, jak si dítěte váží. Ono vnímá také to, jaké sebehodnocení mají samotní rodiče. I k tomuto období patří hra, přičemž mezi preferované patří společenské hry se složitějšími pravidly (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 139-141).

Období dospívání – adolescence

V tomto období se jedinec vyvíjí po stránce somatické, psychické i sociální. Celý tento proces by se dal rozdělit na 2 fáze:

- **raná adolescence** – od 11 do 15 let, vyvíjí se sekundární pohlavní znaky, mění se myšlení i prožívání, začínají experimenty s partnerskými vztahy;
- **pozdní adolescence** – od 15 do 20 let, dochází ke změně osobnosti i sociální pozice jedince, dochází k rozvoji identity a partnerských vztahů (Vágnerová, 2012, s. 367-371).

S počátkem **rané adolescence** se objevují sekundární pohlavní znaky a zanedlouho poté i primární znaky dospívání jako menstruace či poluce (Matějček, 2017, s. 318). Sekundární pohlavní znaky jsou více patrné u dívek, u chlapců jde spíše o růst a nabrání svalové hmoty (Vágnerová, 2012, s. 374). Dochází k identifikaci s rolí podle pohlaví. Dívky se sblíží s matkami a otcové se syny (Matějček, 2017, s. 319). Dospívající jsou emočně labilní, jednají hodně impulzivně a často se jim střídají nálady (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 147).

V rámci **pozdní adolescence** dochází k navazování intimních sexuálních vztahů a dochází ke změně sebezpojetí jedince (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 143). První koitus dokonce v adolescentní společnosti zvyšuje prestiž jedince. V této fázi adolescent také začíná být považován za dospělého, s čímž souvisí zvýšení nároků na jeho chování a přibývajících zodpovědnost. Zároveň také získává nové sociální role a rozvíjí role staré. Významné jsou role

blízkého přítele či partnera (Vágnerová, 2012, s. 397-439). V tomto období je důležité, aby si získaly děti zkušenosti samy svým jednáním. Je nutné jim dopřát více prostoru a svobody (Matějček, 2017, s. 319-325).

Důležitý je **rozvoj vztahů**, ať už přátelských či partnerských, jelikož si tak dospívající upevňují sociální dovednosti. Partnerské vztahy vznikají většinou ze zvědavosti a z důvodu experimentace, ale mohou vznikat i z nátlaku okolí, kdy všichni okolo mají vztah, a tak jedinec nechce vyčnívat a chce také splňovat tuto normu. Vztah prochází několika fázemi. První fází je zamilovanost, až později dochází ke vzniku vztahu, kdy už spolu partneři chodí. Vztahy podporují nejen rozvoj intimity, ale ovlivňují i identitu a seberealizaci dospívajícího (Vágnerová, 2012, s. 433-438). Rozvoj erotickým intimních vztahů je přirozenou součástí dospívání. Dochází i k rozvoji vztahů přátelských, které se zkvalitňují, začínají být více intimní a jedinci se v nich učí soucitu, empatii, radosti z úspěchu jiných apod. (Matějček, 2017, s. 330-333).

Vzhled jedince netvoří jen jeho identitu, ale má vliv i na jeho sebevědomí. Dospívající často zpochybňují svůj vzhled. Provádí experimenty jak s oblečením, tak s vlasy a snaží se skrze svůj vzhled odlišit od dospělých a vyjádřit svou osobnost. Vzhled má však i sociální význam. Na základě vzhledu získávají dospívající sociální status (Vágnerová, 2012, s. 375-377).

Mezi **typické znaky dospívání** patří časté změny zájmů, přehnaná kritičnost a neschopnost dělat kompromisy (Vágnerová, 2012, s. 395; Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 162). V tomto vývojovém období by mělo dojít k dokončení emancipace od rodiny. Vztahy mezi členy rodiny by měly zůstat pozitivní. Nejen, že se dítě odpoutává po emoční stránce, ale zároveň se osamostatňuje i v rámci myšlení, kdy si tvoří na všechno své vlastní názory a kriticky nahlíží na názory jiných. Významnou roli hraje **vrstevnická skupina**, která je zdrojem psychické opory, rozvoje sociálních dovedností, sociální identity či zvýšení sebevědomí. Uspokojuje také potřeby být akceptován. Dospívající se snaží získat si pozici ve skupině na základě oblíbenosti, vlivu a moci. Tato pozice poté tvoří jeho identitu. Zlepšují se i strategie spojené s učením. Jedinci si vytváří různé mnemotechnické pomůcky, lépe si učení zorganizují, a jsou i schopni si mnohé vybavit pomocí logiky a dedukce (Vágnerová, 2012, s. 389-425).

2.3 Teratogenní faktory

Teratogeny působí během prenatálního období negativně na vývoj plodu. Jestliže těhotné ženy chtějí mít zdravé dítě, tak by se měly pokusit vyvarovat níže uvedeným faktorům (Trča, 2009, s. 21). Rozlišujeme teratogenní faktory fyzikální, biologické, chemické a mateřské.

Mezi **fyzikální** faktory patří např. radiace a vysoká teplota. Radiace je nejstarší potvrzený vnější teratogen (Kučera, 1989, s. 229). NOVOTNÁ uvádí, že pro plod jsou nebezpečné umělé zdroje ionizujícího záření, jako je rentgen, CT apod. Nejčastějšími důsledky jsou zdravotní poruchy, vývojové vady či mentální retardace. Vysoká teplota také negativně ovlivňuje vývoj plodu, a to už při zvýšení tělesné teploty matky o 2-2,5 °C. V raném stádiu těhotenství může způsobit usmrcení zárodku, později dochází k narušení vývoje CNS, špatnému vývoji a růstu kloubů a končetin či ke kardiovaskulárním poruchám (Peterka, Novotná, 2010, s. 39-40).

V rámci **biologických** faktorů rozlišujeme virové, bakteriální a parazitární infekce. Jednou ze známých virových infekcí, které negativně ovlivňují plod je virus zarděnek, který může způsobit poruchy zraku, hluchotu, srdeční poruchy, nízkou porodní váhu nebo předčasný porod. Infekci v sobě může však dítě mít i po narození a může ji přenést na členy své domácnosti (Peterka, Novotná, 2010, s. 40). TRČA (2009, s. 22) upozorňuje na fakt, že ačkoliv se proti zarděnkám i očkuje, může někdy dojít k poklesu množství protilátek v těle. Proto je dobré nechat se u doktora vyšetřit a hladinu protilátek zkontrolovat. NOVOTNÁ jako další hrozbu pro plod uvádí virus planých neštovic, který může způsobit malformaci lebky, mentální retardaci nebo vyšší pravděpodobnost defektů končetin. Z bakteriálních infekcí stojí za zmínku např. syfilis, který způsobuje hluchotu, mentální retardaci a může poškodit i játra, plíce a zuby. Infekce může být v těle plodu přítomna i několik let po narození. Jednou z parazitárních infekcí je kupříkladu toxoplazmóza, která se přenáší hlodavci, kočkami nebo syrovým či špatně tepelně upraveným masem. Mezi její následky patří závažné poškození CNS, mentální retardace, hluchota a poškození zraku, jater či sleziny (Peterka, Novotná, 2010, s.41-42).

Z **chemických** faktorů mají negativní účinek na plod různé léky, jako např. antiepileptika či antibiotika (Peterka, Novotná, 2010, s. 42-50). Zejména v prvním trimestru mohou léky narušit vývoj důležitých orgánů plodu (Trča, 2009, s. 81). Pro plod je na počátku těhotenství velmi nebezpečný chinin, který může způsobit různé vývojové vady (Trča, 1990, s. 43). Jestliže je nutné, aby žena brala nějaké léky, měl by jí doktor po dobu těhotenství vybrat takové léky, které neohrožují zdraví plodu (Trča, 2009, s. 22).

Je však nutné zmínit i **mateřské** faktory. V první řadě hraje důležitou roli věk matky, jelikož s přibývajícím věkem stoupá riziko chromozomálních anomálií plodu, jako např. Downův syndrom. Dalším faktorem je Diabetes mellitus, který zavinuje předčasné porody či smrt novorozenců diabetiček. Může mít za následek i vysokou porodní váhu či vyšší pravděpodobnost vrozených vad souvisejících s CNS nebo kardiovaskulárním systémem. Velmi škodlivý v těhotenství je pro vývoj plodu alkohol. S užíváním alkoholu souvisí Fetální alkoholový syndrom označovaný zkratkou FAS, který postihuje právě děti matek užívajících alkohol v těhotenství. Projevuje se defekty obličeje, končetin či kardiovaskulárního systému a může mít za následek i mentální a tělesné postižení. Děti trpící FAS mají krátký nos, tenký horní ret, malou hlavu a střed obličeje a chybí jim žlábek mezi nosem a horním rtem. Krom těchto následků se mohou u dětí objevit i srdeční obtíže, deformace kostí a kloubů, rozštěpy patra nebo rtu a poruchy zraku či sluchu (Peterka, Novotná, 2010, s. 55-58). Kouření cigaret v těhotenství vážně ohrožuje zdravý vývoj plodu. Chemické látky, které jsou obsažené v kouři, se přenáší do krve plodu (Trča, 2009, s. 78). Kouření vede ke špatnému zásobení plodu potřebnými živinami a kyslíkem. Mezi důsledky kouření v těhotenství patří nízká porodní váha, růstová deformace a rozštěpy patra či rtu (Peterka, Novotná, 2010, s. 58). TRČA (2009, s. 78-81) dodává, že může dítě trpět i ekzémy, astmatem anebo leukémií. Nesmí se zapomínat ani na tzv. pasivní kouření, kdy se nekuřačka v těhotenství pohybuje v prostředí, kde někdo kouří a kouř vdechuje. Žena, která v těhotenství užívá drogy, vystavuje svůj plod velkému riziku. Drogy mohou poškodit ledviny dítěte, zapříčinit srdeční vadu, narušit vývoj mozku a v nejhorším případě mohou způsobit smrt plodu.

2.4 Syndrom CAN

Ne každé dítě prožívá radostné dětství, během kterého by se mu dostávalo všeho, co potřebuje ke zdravému vývoji. V některých rodinách se objevuje sociálně patologický jev, kterému se říká syndrom CAN (Bechyňová, 2007, s. 5). Jde o zkratku z anglického *Child Abuse and Neglect*, což znamená, že dochází k záměrnému ohrožení dítěte a narušení jeho fyzického, psychického nebo sociálního vývoje (Krejčířová in Bechyňová, 2007, s. 9). DUNOVSKÝ (1995, s. 15) označil syndrom CAN za zpravidla **vědomé týrání, zneužívání či zanedbávání dítěte**, které v tom nejhorším případě končí až smrtí jedince. BECHYŇOVÁ (2007, s. 5-6) uvádí, že jsou děti ohroženy nejvíce ze strany osob jim nejbližším, které by je měly spíše chránit a uspokojovat jejich potřeby. Je důležité zmínit, že tento jev nezasahuje jen do života obětí, ale

ovlivní všechny členy domácnosti, a to svými následky. LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ (2006, s. 282-283) tvrdí, že syndrom CAN ohrožuje především psychický stav a vývoj jedince. Mezi jeho následky patří zvýšená úzkostnost, agresivita a následně i uplatňování takového způsobu chování později v životě na vlastních dětech. Roku 1977 vznikla mezinárodní společnost zabývající se tímto problémem, označovaná zkratkou ISPCAN, která vychází z anglického *The International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect*. V překladu se jedná o Mezinárodní společnost pro prevenci týrání, zneužívání a zanedbávání dětí.

Syndrom CAN má mnoho forem a projevů. Spadá do něj např. **tělesné týrání, zneužívání a zanedbávání**. Tělesné týrání se ve své aktivní formě projevuje pohmožděninami, tržnými ranami, bitím, zlomeninami, dušením, otravami a v nejhorších případech až smrtí. V případě pasivní formy se jedná o zanedbávání, kdy dítě neprospívá, má nedostatek potravy, žije v nevyhovujícím bydlení, nemá vhodné oblečení a strádá i po strážce zdravotní péče či výchovy (Dunovský, 1995, s. 19). Tělesné týrání vyvolává u dětí změny v chování. Někteří jedinci se stahují do sebe, stávají se pasivními a nevyjadřují emoce, ať už kladné nebo záporné. Jsou ale i takové děti, u kterých dojde k zesílení agresivity, úzkostných stavů, neklidu a zvýší se jim ochranný pud vůči mladším dětem (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 290). Dále do syndromu CAN patří **psychické a citové týrání, zneužívání a zanedbávání**. Aktivní formou je týrání, do kterého spadají nadávky, ponižování dítěte, šikana či agresivní projevy vůči dítěti. Mezi pasivní projevy patří zanedbávání duševní, citové a nedostatečný přísun podnětů (Dunovský, 1995, s. 19). Psychické týrání narušuje nejvíce osobnost dítěte a její vývoj (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 291). V neposlední řadě je součástí CAN syndromu i **sexuální zneužívání**, které se aktivně (dotyková forma) projevuje pohlavním zneužíváním, osaháváním dítěte na intimních místech či sexuálními hrami. Mezi pasivní projevy (bezdotyková forma) se řadí svlékání se před dítětem nebo pořizování jeho obnažených fotografií či videí (Dunovský, 1995, s. 19; Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 283-284). V důsledku sexuálního zneužívání se u dítěte může vyvinout posttraumatická stresová porucha, jejíž dopady se mohou objevit až během dospívání, kdy může dítěti činit potíže navázání vážného intimního vztahu. U dítěte se také objevují deprese a pocity viny. Dítě na sebe nahlíží jako na pošpiněného jedince (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 291).

Kromě zmíněných 3 základních forem spadají do syndromu CAN ještě další zvláštní formy. První z nich je **Münchhausenův syndrom v zastoupení** (by proxy), který spočívá v tom, že rodiče záměrně vymýšlí a vytváří různé příznaky u dětí a snaží se tak docílit toho, aby jim byla diagnostikována nemoc, se kterou se poté budou léčit. Jde o velmi nebezpečný

syndrom, který až pro pětinu dětí končí smrtí (Spilková in Dunovský, 1995, s. 51). Rodič je schopen dítěti dávat léky, chemikálie, větší množství soli nebo mu úmyslně zanechat infekci do rány. Poté s ním jde k lékaři, u kterého vše popisuje, požaduje okamžité řešení zdravotních obtíží. Jestliže je rodič hospitalizovaný společně s dítětem, hrozí, že bude záměrně měnit množství léků, které má dítě přijímat nebo bude zkreslovat odebrané vzorky (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 283-284). Další formou je **systemové týrání a zneužívání**, které je způsobeno systémem, jenž by měl primárně dítěti pomoci a ochraňovat jak dítě, tak jeho rodinu. Dochází k tomu v takových případech, kdy je dítě z rodiny odebráno, aniž by byla předtím vyvinutá jakákoliv snaha rodině pomoci. Řadí se sem i špatná péče o děti, které jsou umístěny v denních zařízeních, dětských domovech apod. Kromě již uvedeného jsou součástí systemového týrání i opakovaná vyšetření dítěte, která jsou prováděna takovým způsobem, že poškozují a zraňují např. osobnost dítěte. Tato forma bývá nazývána také jako druhotné ubližování, jelikož je dítě po traumatickém zážitku z rodiny vystaveno další negativní zkušenosti. Následně sem spadá i **organizované týrání a zneužívání**, kdy dochází k obchodování s dětmi za účelem sexuálních služeb, dětské práce či ilegálního osvojení dítěte. Poslední formou je **rituální týrání a zneužívání**. Provádí je členové různých společenstev založených na víře či magii, v rámci kterých je nutný obětní rituál, přičemž ideální obětí je bezbranné dítě (Dunovský, 1995, s. 97-99).

Je také důležité vědět, které typy lidí mají sklony k výše uvedenému chování a které děti se stávají jejich oběťmi. Mezi **rizikové pachatele** patří povětšinou agresivní jedinci, lidé trpící psychickou nemocí, alkoholici, drogově závislí, nevyspělí a mladí rodiče nebo lidé nacházející se po delší dobu ve stresové situaci. Jejich **oběťmi** jsou takové děti, které jsou otravné, neklidné, nedokáží se soustředit, trpí lehkou mozkovou dysfunkcí, jsou zlostné, úzkostné, nešikovné, nemají dobré známky ve škole, pohybově nejsou tak zdatné nebo jsou mentálně retardované (Matějček in Dunovský, 1995, s. 108; Matějček, Dytrych, 1994, s. 16-17).

3 SOUČASNÁ RODINA

Mezi charakteristické znaky současné rodiny patří dle LÍŠKOVÉ (2014, s. 29) snížení porodnosti a sňatečnosti, odsouvání početí dítěte a uzavření manželského svazku do pozdějšího věku, zvýšení počtu dětí nesezdaných párů či zvýšení rozvodovosti.

ŠPAŇHELOVÁ (2010, s. 11-12) dodává, že v důsledku rovnoprávnosti mužů a žen a nárůstu vzdělanosti žen se zvyšuje nejen zaměstnanost, ale i čas trávený v práci. Z tohoto důvodu se zkracuje čas, který mohou rodiče věnovat svým dětem. S tím souvisí i rozvoj techniky, který zapříčinil, že nejen děti, ale i dospělí tráví spoustu času „online“ na internetu, sociálních sítích apod.

3.1 Manželství a porodnost

Dle § 655 zákona č. 89/2012 Sb., je manželství *„trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“*

Již od dětství se u jedince formuje tendence k uzavření manželského svazku. Velký vliv na to má sexuální identita, která se začíná formovat již během prvních let života, postupně se rozvíjí a umocňuje, a to hlavně u předškolních dětí, pubescentů a adolescentů. Dalším významným faktorem, který může tuto tendenci ovlivnit je manželství rodičů dítěte. Záleží na tom, zda jej potomek považuje za šťastné a přijímá ho tak za součást svého budoucího života. K manželství mají vhodné dispozice jedinci vyrůstající v poklidném a šťastném manželství. Na jedince může ovšem také působit tlak ze strany blízkých, aby vstoupili do manželství. Ten se postupně s přibývajícím věkem zvyšuje. U žen to bývá s přibližujícím se 25. rokem a u mužů s 30. rokem života. Jsou však i tací, kteří jsou pro manželství nevhodní, resp. se pro ně nehodí vstupovat do manželského svazku, zvláště v dnešní době, kdy je to pro ně méně důležité či dokonce zbytečné. Dříve bylo principem manželství (či důvodem k němu) zplození potomka, což se v dnešní době postupně vytrácí, jelikož lze nejen lépe plánovat těhotenství, ale také se na děti narozené nesezdaným párům nenahlíží tak kriticky (Říčan, 2004, s. 246-252).

ŘÍČAN (2004, s. 246-247) uvádí, že trendem dnešní doby je vznik dalších možností soužití, kromě tradičního manželského svazku. Mnozí lidé spolu bydlí, tráví spolu čas a mají

plnohodnotný vztah, ale nechtějí se vzít, jde o tzv. život na hromádce. Mnoho žen už také např. po jednom rozvodu nechce uzavírat další manželství a raději se rozhodnou, že zůstanou v neúplné rodině. SOBOTKOVÁ (2012, s. 156) dodává, že se zvyšuje nejen počet rozvedených a znovu sezdaných osob, ale i nesezdaných párů či matek samoživitelek.

Podle výzkumu, který prováděla společnost MEDIAN, došlo v posledních 15 letech ke zvýšení počtu obyvatel České republiky, kteří zastávají názor, že je sňatek nepodstatnou institucí. Avšak stále se jedná jen o 12 %. Uzavřít manželství chce pořád většina mladých lidí. Větší změna nastává spíše v názorech ohledně manželství a dlouhodobého soužití nesezdaných osob. Asi jen čtvrtina lidí si myslí, že je sňatek potřebný pro správnou výchovu dětí. V roce 2003 s tímto názorem souhlasila ještě zhruba polovina. V dnešní době je sňatek vnímán jen jako jedna z možností, už nejde o nutnost soužití dvou partnerů (Francová, Dvořáková Závodská, 2018, s. XVI.).

Co se týče porodnosti, jsou v současnosti čím dál tím častější případy tzv. starších matek. Jde o označení žen rodičích po dovršení 35. roku života. Starší ženy rodily i dříve, avšak z jiných důvodů než dnes. Dříve nebylo tolik spolehlivých metod, kterými se dalo chránit před neplánovaným těhotenstvím. Proto nebyly porody ve vyšším věku neobvyklé. Nynější důvody souvisí s prodlužováním reprodukčního období u žen, existencí mnoha spolehlivých antikoncepčních metod a stále větší touhou žen po vzdělání a budování kariéry. S oddalováním početí je spjato i plánování toho, kdy a jestli vůbec nějaké dítě mít. Ačkoliv se již zlepšil přístup společnosti k ženám, které se rozhodly nemít dítě, tak stále přetrvávají nátlaky od nejbližšího okolí. Rodiče často na své děti tlačí, že by si přáli vnouče apod. Některé ženy sice odkládají početí miminka, ale touží po něm. Mezi důvody k takovému oddalování patří budování kariéry, zisk finančního zajištění či dosažení pocitu jistoty. V určitých případech není početí odkládáno záměrně, ale může za to i nevhodný výběr partnera nebo potíže související s početím či s následným průběhem těhotenství (Sobotková, 2012, s. 154-159).

3.2 Absence společně tráveného času

Podle PACHLA a kol. (1983, s. 36-37) tvoří společně trávený čas velice podstatnou část rodinného života. Bohužel někteří dávají přednost budování kariéry a penězům. Nejen, že by měli rodiče trávit čas se svými dětmi, ale měli by ho také trávit smysluplně a aktivně. Společně trávený čas je významnou hodnotou pro rodinu. Jde o prostor, ve kterém se rozvíjí osobnost dítěte a kde dochází ke stmelování rodiny. Bez společně trávených chvil začnou vztahy v rodině

ochabovat a její členové budou žít vedle sebe namísto toho, aby žili pospolu. Zároveň je důležité zabývat se tím, čím je vyplňován společný čas – jaké aktivity jsou zařazovány, zda dětem rodiče předávají nějaké zkušenosti nebo jestli je učí něčemu novému. Není rozhodně nutné, aby spolu rodina trávila veškerý volný čas, ba naopak se to ani nedoporučuje. Stejně tak nemusí sdílet všichni členové stejné záliby. Důležité je, aby před kariérou a penězi lidé stále dávali přednost své rodině. LÍŠKOVÁ (2014, s. 30) tvrdí, že v současnosti brání nedostatek času rodině socializovat svého potomka a formovat jeho osobnost. A pokud už mohou rodiče s dětmi nějaký čas trávit, tak volí spíše pasivní oddech, což vede k poklesu kvality společně tráveného času.

BLINKA (2015, s. 12-89) uvádí, že se s neustálým vývojem moderních technologií (a online prostředí) zvyšuje jejich nadměrné používání a stále častěji se objevuje **závislost na moderních technologiích a internetu**. Moderní technologie a online média nepoznamenávají jen fyzický stav jedince, ale i jeho psychiku a proces socializace. Zasahují přitom do života většiny lidí a zásadním způsobem ovlivňují jejich volný čas. Mnoho jedinců se uchyluje k trávení času na internetu a sociálních sítích z důvodu neuspokojení potřeb v reálném životě. Podle RÖHRA (2015, s. 131) si na internetu mnoho lidí utiňuje pocity méněcennosti, jelikož pro ně představuje jakýsi útěk od reality, od problémů apod. BLINKA (2015, s. 180-181) zdůrazňuje popularitu zejména sociálních sítí, které jsou prostředkem ke komunikaci, sdílení různých myšlenek, příběhů, fotek či k navázání nových kontaktů a vztahů. Staly se tak oblíbené hlavně proto, že jsou dostupné téměř kdekoli a kdykoli. Jejich užívání však často převyšuje normální hranici a narušuje tak spánek, pracovní činnost, chod domácnosti a vztahy jedince.

RÖHR (2015, s. 131-132) vidí velký problém v tom, že lidé ztrácí kontrolu nad množstvím času stráveném na internetu. Většinou jde o daleko větší množství, než měli původně v plánu. Mnohdy kvůli tomu zanedbávají spánek, což ovlivňuje nejen psychiku člověka, ale i jeho chování. Postupem času jedinec zanedbává své koníčky a tráví svůj čas jen online.

BLINKA (2015, s. 14-101) tvrdí, že člověk, který tráví příliš mnoho času online se méně socializuje v realitě, je osamělejší a má větší tendenci propadat negativním myšlenkám a pocitům. Ačkoli tedy internet pomáhá lidem navazovat nové kontakty nebo udržovat ty staré, tak v dlouhodobém hledisku může působit spíše negativně, jelikož zvyšuje izolaci jedince od jeho okolí. To znamená, že ačkoli je člověk na internetu součástí nějaké komunity a mohlo by se zdát, že má mnoho přátel, v realitě tomu tak být nemusí. Moderní technologie a internet využívají převážně mladí lidé. Závisí ale i na prostředí, ve kterém se jedinec pohybuje. Největší vliv na užívání moderních technologií a internetu mají rodiče, jelikož právě oni k nim dávají

svým dětem přístup. Další skupiny, které jedince ovlivňují, jsou kamarádi, spolužáci a další členové rodiny. Děti mezi 6 až 12 lety začínají trávit ve větší míře svůj volný čas na internetu. Jestliže jim moderní technologie a internet zabírají velkou část volného času, značí to nějaký problém v rodině. Většinou jde o následek nedostatečné pozornosti ze strany rodičů, kteří neupokojují potřeby svých dětí dostatečně. Dospělí jedinci, mezi 35 až 60 lety, kteří prochází nějakou vážnou situací, mají problémy v práci nebo rozeprě v rodině, mohou na internetu hledat nějaké rozptýlení, rozveselení, zkrátka únik od reality.

V současnosti ovlivňuje rodinný život i **workoholismus**. NOVÁK (2012, s. 13-14) definoval workoholika jako člověka závislého na práci, který nepracuje jen proto, že ho práce naplňuje, dělá mu radost či ji potřebuje z důvodu financí. Práce pro něj znamená všechno, utíká do práce od problémů apod. Takový jedinec neumí odpočívat bez výčitek, nedokáže mluvit o jiném tématu a na nic jiného skoro ani nemyslí.

RÖHR (2015, s. 118-119) označil workoholismus za jednu z nejobvyklejších nelátkových závislostí. Lidé sklouznou k workoholismu často proto, že se snaží své psychické problémy řešit prací. NOVÁK (2012, s. 14) upozorňuje na to, že si s sebou workoholismus nese i nezdravý životní styl a zdravotní potíže, které jsou způsobeny nedostatkem spánku, nadměrným množstvím stresu apod. RÖHR (2015, s. 120) dodává, že v nejhorších případech může vyústit v infarkt, mozkovou mrtvici či smrt.

NOVÁK (2012, s. 14-61) podotýká, že se jedná o závislost, která se může objevit kdykoliv, nezáleží na věku. Závislí na práci nejsou moc tolerantní, jsou často frustrováni a odpočinek vnímají jako něco nepřipustného. Kvůli práci postupně přicházejí o všechny své záliby. Nedokáží odpočívat ani o víkendu, natož aby jeli na dovolenou. Postupem času jim práce ničí nejen přátelské vztahy, ale i ty rodinné. Workoholismus souvisí i s nadměrným užíváním technologií, hlavně telefonu, jelikož osoby závislé na práci jsou k němu upnuté většinu času a neustále přes něj něco řeší. Ačkoli workoholismus postihuje častěji muže, tak i ženy se mohou stát závislé na práci. Může jít i o ženy v domácnosti, které se mohou doslova předřít, aby bylo doma vše uklizeno, připraveno a navařeno. Žena propadá práci z důvodu neuspokojivého rodinného života, kdežto u muže jde spíše o následek workoholismu. Závislost na práci může často vést k rozvodu, jelikož je kvůli práci zanedbávána rodina. Může vést také i k nevěře, a to jak ze strany ženy, tak ze strany muže. Pracovně vytížený muž získává doma pocit, že ho žena nechápe a zahlcuje ho maličkostmi. NEŠPOR (2011, s. 37) uvádí, že žena naopak nabývá dojmu, že je opuštěná, nepochopená, a že o ni partner nestojí.

A právě partnerka je ta, která nejčastěji hledá pomoc. Většinou ji k tomu vede starost o partnerovo zdraví či zanedbávání rodiny z jeho strany.

Jestliže dítě vyrůstá v rodině, kde je alespoň jeden z rodičů závislý na práci, je tedy možné, že to dítě od něj pochytlí, resp. začne napodobovat to, co vidí (Novák, 2012, s. 17). NEŠPOR (1999, s. 42) dodává, že v takovém případě nejsou uspokojovány psychické potřeby dítěte. Je naučené, že se rodičům zavděčí pouze prací. NOVÁK (2012, s. 17-64) však uvádí, že může jít i o opačnou tendenci. Jestliže dítě vyrůstá s rodiči, kteří mají nezodpovědný přístup k práci, tak si je dítě může vzít za odstrašující příklad, bude v životě o to víc pracovat a bude mít práci jako svou nejvyšší prioritu. Workoholismus se u dětí může rozvinout i tehdy, jestliže mají pocit, že je rodiče nemají rádi jen proto, že jsou, ale že si jejich lásku musí zasloužit, např. odpracovat. Přístup k práci panující v rodině je důležitý. Je však nutné, aby se krom zodpovědnosti dětem vštěpovala i důležitost odpočinku. Jestliže dítě vyrůstá v prostředí, kde slyší otázky typu „Ty nemáš co na práci?“, tak si může odpočinek spojit se zahálením, leností a výčitkami. Velký vliv na rozvoj workoholismu mají podle NEŠPORA (1999, s. 43) právě příliš velké nároky na dítě. Pokud rodiče chtějí, aby dítě vynikalo ve sportu, v umění, ve škole a do toho ještě plnilo povinnosti doma, tak mu zadělávají do budoucna na velký problém. Dítě by mělo mít vyplněný svůj volný čas tak, aby se nenudilo, ale nemělo by toho mít nad své síly.

S absencí společně tráveného času, a již výše zmíněným workoholismem a závislostí na technologiích a internetu, souvisí i **psychická deprivace** u dětí. Jak uvedl ČÁP (1993, s. 265), tak právě rodina má největší vliv na vývoj psychiky dítěte. Dle PACHLA a kol. (1983, s. 32-33) by se v rodině mělo dítě naučit ovládat své emoce a jejich projevy. Je velice důležité, aby od malička měl jedinec alespoň jednu osobu (většinou to bývá matka), která jej bude zásobovat pozitivními emocemi a poskytne mu pocit bezpečí a jistoty. Pokud taková osoba při vývoji dítěte chybí, tak se u něj projevují úzkosti, pocity nejistoty a psychická deprivace.

MATĚJČEK (2017, s. 48-52) definoval psychickou deprivaci jako stav, který u dítěte nastane v případě, že nemá dostatečný přísun emočních a sociálních podnětů. Dítě trpící psychickou deprivací může být oproti svým vrstevníkům pozadu ve vývoji rozumových schopností. Deprivace má vliv i na vývoj osobnosti, děti mají problém přijímat emoční podněty, projevovat své emoce a city, zamilovat se, být dobrými kamarády, partnery apod. Děti jsou většinou buď apatické a utlumené, nebo jsou naopak živé, zlé, snaží se za každou upoutat pozornost a získat si tak trochu té přízně a lásky, která jim chybí. Děti trpící psychickou deprivací nedokáží rozlišit jemu blízké osoby od cizích, a tak se snaží pomazlit se všemi.

3.3 Homosexuální páry

Přístup společnosti k homosexualitě se zlepšil, ale stále jde o něco, co je pro mnoho lidí nepřírozené. Podle PACHLA a kol. (1983, s. 88) však společnost lépe přijímá homosexualitu u žen než u mužů.

Průběh vztahu dvou mužů se liší od průběhu vztahu dvou žen. U mužů probíhá vývoj vztahu tak, že již ze začátku, kdy jsou do sebe dva jedinci čerstvě zamilovaní, je přítomna intimita. Následuje budování vztahu, společného bydlení a překonávání všech překážek. Mnohdy trvá i 3 roky, než se se svým vztahem svěří partneři rodinám a blízkým. Dále se vytváří důvěra a neustále se zlepšuje schopnost spolupráce. Ženy naopak na počátku vztahu váhají, jestli má smysl do něj vkládat energii a čas a zda je na místě jej posunout dál po intimní stránce. V další fázi propuká naplno romantické cítění a začíná intimní poměr. Následně mohou nastat konflikty související s odlišnými představami, které ve výsledku posílí vztah, pokud se je podaří překonat. Partnerky se začínají vnímat reálněji, začínají si být vědomy svého rozhodnutí a přijímají za něj odpovědnost (Sobotková, 2012, s. 191-192).

SLOBODA (2016, s. 106) vnímá rodičovství homosexuálních párů jako jedno z nejrozporuplnějších témat dnešní společnosti. Ačkoliv se pohled na homosexualitu zlepšuje, spojení homosexuality s rodičovstvím zatím mnoho lidí nepřijímá. Lidé mají stále zakořeněnou představu o tom, jak by měla rodina vypadat. Mají sklony rodiny porovnávat a nahlížet negativně na odlišnosti.

SOBOTKOVÁ (2012, s. 191-197) doplňuje, že homosexuální páry bývají většinou tolerovány do doby, než se z nich stanou rodiče. Společnost na příchod dítěte reaguje často bouřlivě a nedokáže nastalou situaci pochopit. K takovým reakcím nedochází jen v širokém okolí, ale i v rodině. Může se stát, že se prarodiče nesmíří s tím, že je jejich vnouče vychováno homosexuálním párem. Z tohoto důvodu někdy své vnouče odmítají přijmout. Mnohdy právě ze strachu z této reakce sami rodiče nechají žít prarodiče ve lži. Dcera např. řekne rodičům, že je matka samoživitelka a svůj homosexuální vztah před nimi skrývá. Skrývání vztahu může vést k izolovanosti od heterosexuálních rodin, což může mít za následek nedostatečné množství mužských či ženských vzorů, které dětem v homosexuální rodině mohou chybět.

Je několik možností, jak se může dítě do homosexuálního páru dostat. SLOBODA (2016, s. 112-116) uvádí následující způsoby. Prvním z nich je, že jde o biologické dítě jednoho z partnerů/partnerek, které pochází z dřívějšího heterosexuálního vztahu. Další možností

je asistovaná reprodukce, která však na klinice v Česku není legálně možná pro ženy v homosexuálním vztahu. Dochází proto často k tomu, že ženy předstírají vztah s mužem, aby mohly být oplodněny, popř. využijí této metody v jiné zemi, která to dovoluje. Někdy se ženy uchylují i k tomu, že se vyspí s mužem, který o jejich orientaci neví a využijí ho tak k oplodnění. V zahraničí je také jednou z populárních možností tzv. náhradní mateřství, kdy žena poskytne svou dělohu, do které je umístěno oplodněné embryo. Vajíčko zpravidla pochází od jiné ženy, buď od jedné z partnerek (v případě dvojice partnerek) nebo od cizí dárcyně (v případě dvou mužů). Pokud jde o mužský pár, bývají užity jejich spermie k oplodnění. Toto opatření ulehčuje ženě, která dítě nosí, aby se na něj psychicky neupnula. Možnost náhradního mateřství není zatím v Česku legální. Dítě se také může ocitnout v péči homosexuálního páru, jestliže je svěřeno jednomu z partnerů/partnerek do péče soudem. Jednomu z páru je také umožněno dítě si adoptovat, ale pouze v případě, že nežije v registrovaném partnerství. Adopce v Česku není totiž povolena lidem, kteří vstoupili do registrovaného partnerství. POLÁŠKOVÁ (2009, s. 37) dodává, že pokud jde o společnou adopci, ne individuální, tak ta je v České republice povolena jen osobám, které vstoupily do manželství. Totéž platí i o pěstounství.

Jednou z největších mýlek, co lidé negativně přistupující k rodičovství homosexuálních párů mají, je ta, že děti mohou homosexualitu pochytit od svých rodičů. Jde však o nesmysl, jelikož sexuální orientace se nedá chytit či okoukat. Dalším argumentem pro nemožnost takového rodičovství je absence vzoru druhého pohlaví. Děti jsou však schopny si vzít za vzor např. vedoucí svých kroužků, učitele ve škole nebo starší kamarády. Není tedy výslovně nutné, aby byli přítomni rodiče obou pohlaví (Sloboda, 2016, s. 117-118). Dle SOBOTKOVÉ (2012, s. 196) však žádný výzkum nezjistil, že by měla sexuální orientace rodičů vliv na vývoj dítěte, resp. bylo vyvráceno, že by byl vývoj osobnosti dítěte vychovávaného homosexuálním párem nějak ohrožen. Samozřejmě je nutné být připraven na to, že v období dospívání může být pro dítě těžké se vyrovnat s postojem společnosti vůči jeho rodičům.

3.4 Rozvod a děti

Současný stav množství rozvodů ve společnosti vykazuje známky toho, že se manželství ocitá v krizi. Důvodů je hned několik. Jedním z nich je např. změna funkce manželství. Dříve plnilo manželství výrobní funkci v tom smyslu, že spolu manželé pracovali na svém hospodářství, či měli nějakou společnou živnost. Dnes dochází i k oddělování majetku manželů, a z tohoto důvodu už ani hmotné statky netvoří mezi nimi to pojítko. Další důvod

je, že pokud se rodiče rozvedou, dítě to po existenční stránce natolik neovlivní, jestliže zůstane s matkou a otec bude platit výživné (Říčan, 2004, s. 247-265). Ovšem jak uvedl DUNOVSKÝ (1999, s. 210), rozvrat rodiny a manželství ohrožuje vývoj osobnosti dítěte. MATĚJČEK (1992, s. 118) tvrdil, že u dětí z rozvedených rodin je vyšší výskyt psychických traumat a frustrací.

Rozvod je proces, který u každého probíhá jinak. Někteří bývalí manželé mají mezi sebou po zbytek života kamarádský vztah, ale z jiných se mohou stát nepřátelé, kteří do svých sporů tahají i děti (Říčan, 2004, s. 267). Rozdíl ve vnímání je však i u dětí. ŠPAŇHELOVÁ (2010, s. 80-81) uvádí, že jinak prožívá rozvod dítě, které je v rodině samo a jinak to, které má sourozence. Jedináček se cítí více osamělý a zraněný. Nezvládá se vyrovnávat se svými pocity a nemá žádného sourozence, který by mu mohl pomoci. Jedináček touží po někom, komu by se mohl svěřit a s kým by se mohl kamarádit. Spolužákům ve škole nebo příbuzným se většinou stydí o svých pocitech říct. Sourozenci mají tu výhodu, že spolu mohou sdílet to, co aktuálně prožívají a nejsou na to sami.

Pokud se manželé rozhodnou pro rozvod, je důležité, aby jednali s potomkem napřímo a dali mu možnost, aby se zeptal na všechno, co mu není jasné. V ideálním případě by měli s dítětem komunikovat oba dva rodiče. Kromě otevřené komunikace je nutné sledovat chování dítěte a pokusit se porozumět jeho pocitům a reakcím na vzniklou situaci (Špaňhelová, 2010, s. 128). Ačkoliv nemusí být na první pohled vidět, že je dítě nějakým způsobem ovlivněno, opak je pravdou. Dítě nemusí plakat nebo dělat scény, ale i tak se ho rozvod vždy dotkne. Je pro něj těžké, když vidí, že si rodiče dělají naschvály a navzájem na sebe hází špínu. Dítě ztrácí pocit jistoty, pociťuje úzkost, uzavírá se a utíká do svého světa. Není tedy vidět, že by nějak trpělo, a naopak se může zdát, že je velice hodné. Na druhou stranu jsou i děti, u kterých se může objevit agresivní a neklidné chování, které navenek může působit tak, že je dítě nevychované a jen zlobí. Rodiče si však nechtějí připustit, že by za to mohli oni a jejich rozpad manželství (Dunovský, 1999, s. 213).

ŠPAŇHELOVÁ (2010, s. 52-56) uvádí, že při rozpadu rodiny nebo při rozvodu dochází někdy k různým projevům dítěte. Prvním z těchto projevů je **vina**. Některé děti se cítí být zodpovědné za rozpad manželství svých rodičů. Vyčítají si, že zlobily, že se lépe neučily apod. Tento pocit může dítě získat tehdy, jestliže např. uslyší rodiče, jak se baví o tom, že nebýt jejich potomka, tak by se tak nehádali. Pocit viny často zasahuje i do školního prospěchu, který se zhoršuje. Dalším projevem je **somatizace**, kdy dítě trpí bolestmi hlavy, břicha či nevolnostmi. Jde však o reakce na nepříjemné situace, ne o projevy nemoci. Takto dítě projevuje svůj strach a nejistotu. U dětí se může objevit i **koktání**. Opět jde

o projev toho, že je něco v nepořádku. Dítě není schopno prožívané emoce projevit jinak. Může dojít i k návratu **pomočování**. Ačkoli dítě běžně chodí samo na záchod, tak se v důsledku hádek a konfliktů mezi rodiči může začít znovu pomočovat. Někdy mají rodiče pocit, že jde jen o naschvály ze strany dítěte, jelikož si nechtějí připustit, že by k tomu mohlo docházet jejich vinou.

DUNOVSKÝ (1999, s. 214-217) uvedl chyby, kterých se dopouštějí rodiče po rozvodu. Za velkou chybu označil to, že rodiče zaměňují emocionální potřeby dítěte za materiální, kdy se mu snaží vše vynahradit drahými věcmi, snaží se si ho kupovat, aby si ho získali na svou stranu. Sklony k uplácení dětí mají spíše ti rodiče, se kterými potomek nebydlí. Avšak právě přítomnost obou rodičů po rozvodu je pro další vývoj dítěte důležitá. Ideální je, aby se rodiče domluvili bez zásahu soudu na tom, kdy a jak se bude rodič, který z rodiny odešel, s dítětem stýkat. Jestliže nejsou rodiče schopni domluvy mezi sebou, nastupuje soud, který určí přesná pravidla pro styk s dítětem. Dle MATĚJČKA (1992, s. 165) otec představuje pro dítě vzor mužské role, se kterým se identifikuje. Proces identifikace začíná již v kojeneckém období a trvá až do adolescence. Jestliže dítě otce ztratí, např. z důvodu rozvodu, má to na jeho vývoj vliv, a to zvláště ve školním věku. Proto je důležité, aby se dítě stýkalo s oběma rodiči.

Jestliže spolu rodiče i nadále spolupracují a komunikují bez jakéhokoli napětí, tak je dítě schopné se přizpůsobit nově nastolenému způsobu života a výchovy, kdy prakticky žije na dvou místech. Jestliže o sobě rodiče nemluví hezky a pomlouvají se, snižují tím sebevědomí dítěte. Po rozvodu se očekává jakési smíření a uklidnění situace, které však ze zkušeností z praxe většinou nenastane. Spíše dál panuje v rodině napětí a stres. Tento stav se projevuje např. v nekonečných sporech o úpravě styku s dítětem, o výživném či o majetku. Dítě tímto velice trpí hlavně po psychické stránce, kdy je nuceno se k celé situaci vyjadřovat, podstupovat vyšetření a zodpovídat otázky týkající se rodičů, např. u koho by chtělo po rozvodu zůstat. Jak již bylo zmíněno, tyto stavy se projevují i na školním prospěchu dítěte. Ačkoli dříve dítě nemělo se známkami žádný problém, dojde vlivem stresu a nepříjemné atmosféry ke zhoršení schopnosti soustředit se, což vede právě ke zhoršení prospěchu. Za špatné známky je poté dítě trestáno rodiči, kteří si to dávají navzájem za vinu. Toto chování může vést až k zanevření na školu, kdy o ni dítě úplně ztratí zájem. Negativní a napjatá atmosféra ve škole a mezi rodiči může vést u dítěte až k psychosomatickým potížím, kdy potomek tzv. unikne do nemoci. Avšak rozdílně reagují jak dívky, tak chlapci. Zatímco dívky jsou povětšinou uzavřené, klidné, a ne tolik nápadné, tak chlapci jsou naopak více výbušní a agresivní (Dunovský, 1999, s. 210-216).

Podle DYTRYCHA (in Dunovský 1995, s. 153-154) se v rodině, která prochází rozvodem, často objevuje zanedbávání, týrání či manipulace s dítětem. K **zanedbávání** dochází z toho důvodu, že jsou rodiče zaslepeni jen svými problémy a nevnímají už důsledky svého jednání. Nevšímají si pocitů dítěte, nevěnují mu pozornost a dítě jim spíše překáží. Někdy dokonce rodič, který od rodiny odchází (většinou otec), na své dítě zanevře, vnímá ho jako matčina spojence a nechce s ním mít nic společného. Rodič, který dítě bije a **týrá**, tak činí proto, že se podvědomě snaží ublížit svému partnerovi, pro kterého je dítě vším. Dochází i k psychickému týrání dítěte, a to nepříjemnou atmosférou v rodině, hádkami před dítětem apod.

DUNOVSKÝ (1999, s. 209-210) neopomenul, že kromě rodin rozvedených existují však i takové rodiny, kde sice došlo k rozvratu manželství, ale už ne k rozvodu. Takové soužití má mnohdy stejné, ne-li horší následky na psychický vývoj dítěte, a to proto, že všechny spory a problémy nejsou řešeny otevřeně, ale dusí se uvnitř. Negativní nálada v domácnosti působí nepříznivě na všechny její členy.

4 Výzkumné šetření

V rámci výzkumu došlo prostřednictvím dotazníkového šetření ke zjištění a zhodnocení vlivu rodiny na vytváření postojů respondentů k manželství, k dětem a ke kariéře.

4.1 Cíle, metodologie a cílová skupina

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit, **jak rodina fungovala během vývoje dítěte a jak jej ovlivnila v postoji k manželství, k dětem a ke kariéře.**

Dílčí cíle:

- Zkoumat, zda děti vyrůstající se sourozenci plánují větší rodinu.
- Zjistit, jak neúplná rodina ovlivňuje pohled dítěte na manželství.
- Zkoumat, do jaké míry přebírají děti přístup k práci od svých rodičů.

Byl zvolen **kvantitativní výzkum**. REICHEL (2009, s. 40) uvádí, že *„kvantitativní přístup, stručně vzato, předpokládá, že fenomény sociálního světa (různé jeho aspekty, objekty, procesy ad.), které činí předmětem zkoumání, jsou svým způsobem měřitelné, či minimálně nějak tříditelné, uspořádatelné“*. CHRÁSKA (2016, s. 11) dodává, že v rámci kvantitativního výzkumu dochází ke zkoumání a ověřování hypotéz pomocí empirických metod.

Výzkum byl prováděn metodou **dotazníkového šetření**, která je podle REICHEL (2009, s. 99) typická právě pro sociální výzkum. GAVORA (2010, s. 121) definuje **dotazník** jako *„způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí“*. Jde o nejčastěji využívanou výzkumnou metodu, která je vhodná ke sběru odpovědí od většího množství respondentů. Dle DISMANA (2011, s. 141) je dotazník *„vysoce efektivní technika, která může postihnout veliký počet jedinců při relativně malých nákladech“* a dodává, že respondenti jsou více přesvědčeni o své anonymitě, takže se nesnaží své odpovědi idealizovat. Podle CHRÁSKY (2016, s. 158) je dotazník *„soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemně“*. GAVORA (2010, s. 122) tvrdí, že by na začátku dotazníku měly být otázky, které jsou jednodušší, a naopak složitější otázky by měly být umístěny uprostřed. Já jsem ve svém dotazníku využila otázky uzavřené, polouzavřené i otevřené.

REICHEL (2009, s. 120) dodává, že dotazníky respondenti vyplňují převážně v domácím prostředí či na pracovišti. Z důvodu pandemie nemoci COVID-19 a uzavření všech středních škol bylo dotazování pojata formou **elektronického dotazníku**. GAVORA (2010, s. 133) vidí

v elektronickém dotazníku velkou výhodou, jelikož se díky snadnému přístupu k počítači a k internetu zlehčuje kontakt s respondenty a snižuje se i finanční a časová náročnost celého výzkumného šetření.

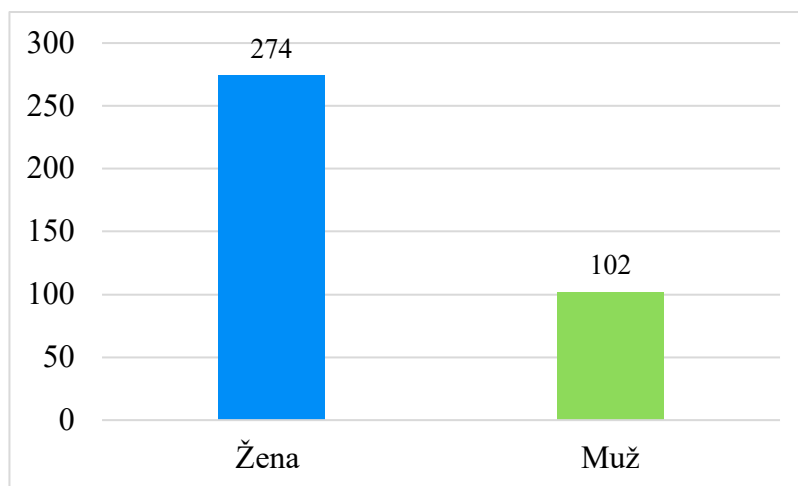
Při dotazníkovém šetření se využívá dedukce, kdy se nejdříve zformulují otázky či předpoklady a až následně se posbírají data, na základě kterých se předem stanovené hypotézy ověřují. V rámci vyhodnocování je „*unifikace výpovědi vysoká*“ a předpokládá se, že dojde k zobecnění některých výsledků (Reichel, 2009, s. 41). Jak uvádí CHRÁSKA (2016, s. 160), tak bylo u otevřených otázek v rámci vyhodnocení nutné provést tzv. kategorizaci, aby došlo k přehlednému vyhodnocení velkého množství různorodých výsledků.

Cílovou skupinu tvoří 376 respondentů ve věku od 17 do 19 let, kteří studují 3. ročník střední školy nebo gymnázia. V celkovém zastoupení převažují dívky, kterých se zúčastnilo 274, zbývající část 102 respondentů tvoří chlapci. Respondenti byli vybráni z různých středních škol a gymnázií, a to z důvodu zachování co největší rozmanitosti respondentů. Všichni respondenti byli seznámeni s účely výzkumu a zpracováním výsledků výzkumného šetření.

Na základě stanovených cílů byly sestaveny otázky v dotazníku, kdy otázky č. 3 až 6 zkoumají postoj respondentů **k manželství**. V rámci otázek č. 7 až 13 a otázky č. 30 se zjišťuje přístup respondentů **k dětem**. Otázky č. 14 až 21 se zabývají tím, jakým způsobem rodina fungovala a jak byl trávený **volný čas** a otázky č. 22 až 29 a otázka č. 31 se zaměřují na **kariéru** a přístup respondentů k práci. Celý dotazník je k dispozici v přílohách bakalářské práce.

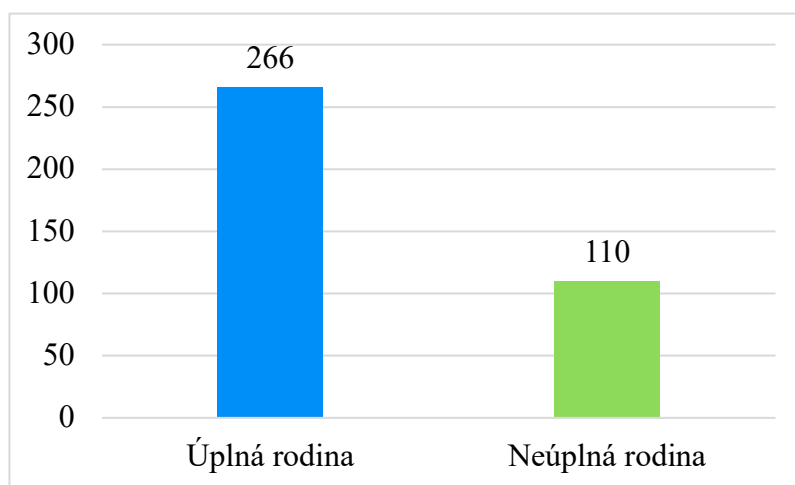
4.2 Výsledky výzkumného šetření

Otázka č. 1 byla společně s **otázkou č. 2** zaměřena na základní charakteristiku respondentů, a to na jejich pohlaví a věk. Celkově se výzkumu se zúčastnilo 376 respondentů ve věku od 17 do 19 let, z toho 274 žen a 102 mužů. Všichni zúčastnění jsou studenti nebo studentky 3. ročníků různých středních škol a gymnázií.

Graf 1. Pohlaví

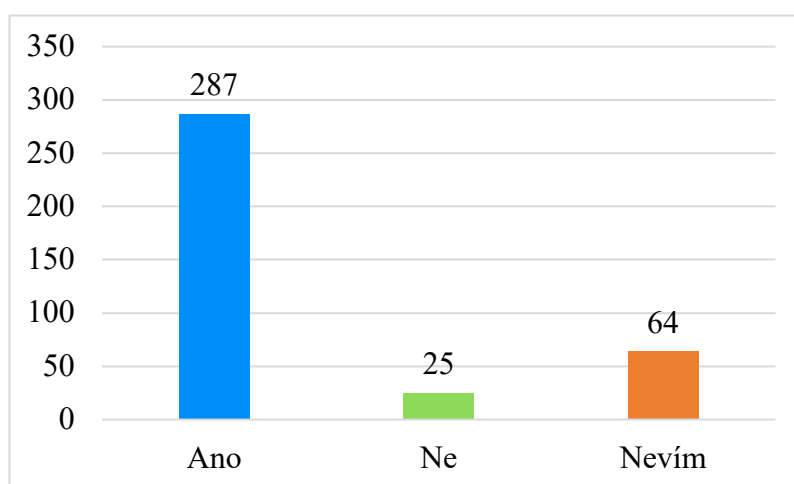
V **otázce č. 3** měli respondenti uvést, zda pocházejí z *úplné* či *neúplné* rodiny. Samotnou otázku jsem doplnila o poznámku s krátkým objasněním těchto pojmů. Výsledky ukázaly, že 266 respondentů pochází z rodin *úplných* a 110 z rodin *neúplných*.

Graf 2. Pocházíte z úplné nebo neúplné rodiny?

Otázka č. 4 zkoumala, co pro respondenty znamená manželství. Většina dotazovaných vnímá manželství jako *soužití dvou lidí, kteří se milují, smysl/cíl života* nebo jako *důvěru, oporu a věrnost* a hlavním důvodem pro uzavření manželství je podle mnohých *založení rodiny* či *posunutí vztahu na vyšší úroveň*. Pro 46 respondentů však manželství představuje *velký (a zbytečný) závazek*, jde podle nich jen o „papír“, který v České republice přináší nějaké výhody. Někteří také uvedli, že podle nich *nemá dnes manželství cenu, je zbytečné, často končí rozvodem* a jde o *omezení svobody*. Tyto negativní názory mají převážně respondenti, kteří pochází z neúplných rodin, avšak 9 z výše uvedených 46 respondentů pochází z rodin úplných.

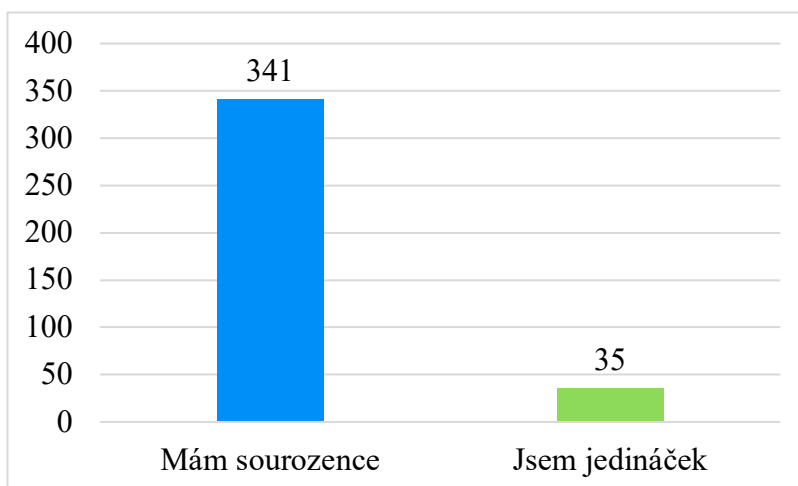
V **otázce č. 5** měli respondenti uvést, zda chtějí někdy do manželství vstoupit. Podle výsledků plánuje v budoucnu svatbu 287 respondentů, 64 respondentů ještě není rozhodnuto a 25 jedinců uvedlo, že do manželství vstoupit nechtějí. Těchto 25 respondentů pochází napůl z úplných rodin a napůl z neúplných. Jde však o ty jedince, kteří měli v předchozí otázce negativní přístup k manželství a o dva jedince, pro které není manželství možné z důvodu sexuální orientace.

Graf 3. Chcete se někdy vdát/oženit?

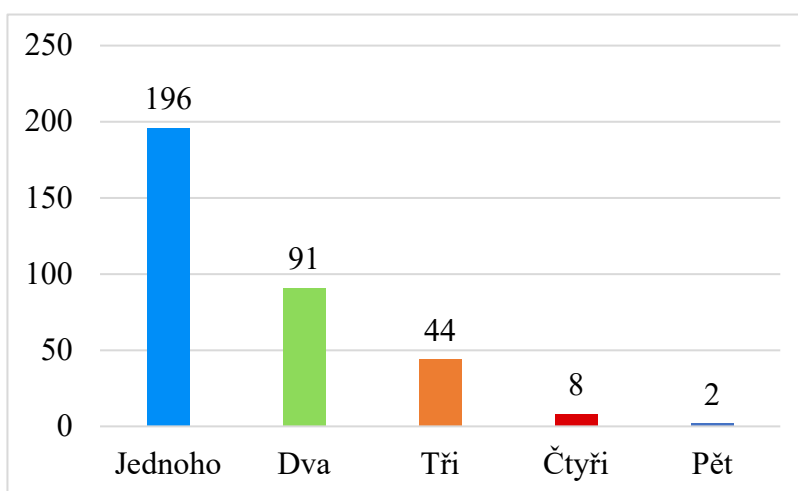
V **otázce č. 6** měli ti jedinci, kteří nechtějí manželství uzavřít, uvést důvod, který k tomu mají. Nejčastější odpovědi byly následující: *nechci se vázat, kvůli případnému rozvodu, který je dnes velmi častý, kvůli špatným zkušenostem ze svého okolí. nepříjde mi to důležité, mám jiné cíle než rodinu a z důvodu mé sexuální orientace*.

Otázka č. 7 byla zaměřena na to, zda mají respondenti *sourozence*, anebo se jedná o *jedináčky*. 341 dotazovaných odpovědělo, že mají doma *sourozence*. Pouze 35 respondentů je tedy *jedináčků*.

Graf 4. Máte sourozence nebo jste jedináček?

Otázka č. 8 se týkala těch respondentů, kteří uvedli, že mají nějaké sourozence. Dotazovaní měli napsat, kolik sourozenců mají. Z 341 respondentů uvedlo 196, že mají jen *jednoho* sourozence, 91 dotazovaných má *dva* sourozence, 44 respondentů má sourozence *tři*, 8 respondentů má sourozence *čtyři* a dokonce 2 dotazovaní uvedli, že mají sourozenců *pět*. Je však nutné podotknout, že se počítá jak se sourozenci vlastními, tak nevlastními.

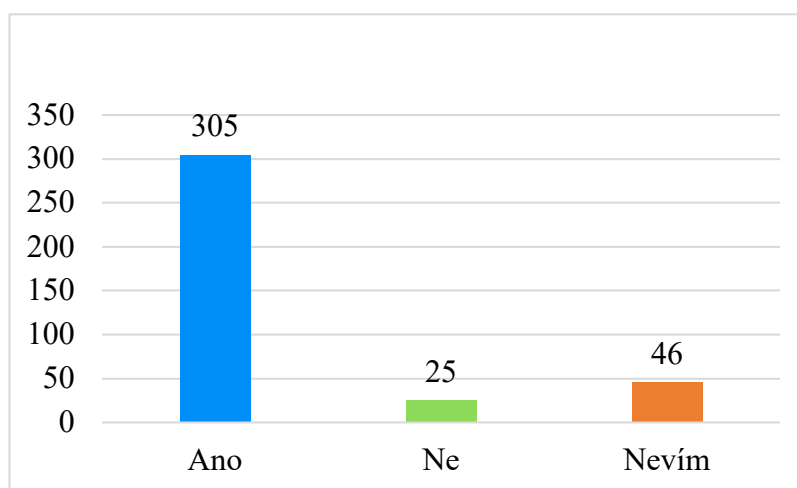
Graf 5. Kolik máte sourozenců?

V **otázce č. 9** měli respondenti mající sourozence napsat, jak si myslí, že je život se nimi ovlivnil. Celkem 304 respondentů uvedlo, že je sourozenci pozitivně ovlivnili. Většinou se shodovali, že jim soužití se sourozenci přineslo *větší zodpovědnost, samostatnost, trpělivost, empatii, toleranci, průbojnost* či *kladný vztah k dětem*. Dále uváděli, že jsou díky sourozencům

schopni *dělat kompromisy, lépe se začleňovat do kolektivu, hledat si nové kamarády, spolupracovat a dělit se s ostatními, myslet na druhé* a jsou také *zvyklí se o někoho postarat*. Někteří z těchto respondentů se shodovali na tom, že *díky své zkušenosti se sourozenci plánují v budoucnu určitě více než jedno dítě*. Pouze 37 jedinců si myslí, že je to nijak ovlivnilo, a to hlavně kvůli *absenci kontaktu či velkému věkovému rozdílu*.

Otázka č. 10 cílila na jedináčky. Měli uvést, jak si myslí, že je ovlivnila skutečnost, že nemají žádné sourozence. Nejčastěji respondenti odpovídali, že jsou *zvyklí na více pozornosti, jsou naučeni spoléhat se sami na sebe, špatně se začleňují do kolektivu, jsou větší individualisté, jsou citlivější a tišší, mají rádi své soukromí* a občas *mají problém se dělit*. V tomto případě uvedli jen 4 respondenti, že si nemyslí, že by je to nějak ovlivnilo.

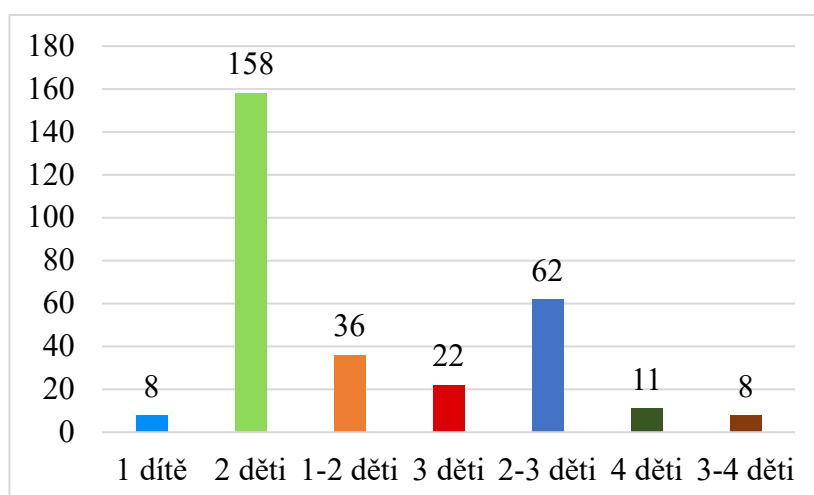
V **otázce č. 11** měli respondenti odpovědět na otázku, zda by v budoucnu chtěli mít děti. Z výsledků vyplývá, že 305 respondentů by děti *chtělo*, 46 respondentů zatím *neví* a 25 zbylých děti *nechce*.

Graf 6. Chcete mít někdy děti?

V **otázce č. 12** měli ti respondenti, kteří chtějí mít děti, uvést, kolik jich chtějí a z jakého důvodu. Pouze *jedno dítě* chce 8 respondentů, z toho dva jsou sami jedináčci. *Dvě děti* chce většina dotazovaných, přesněji 158, z nichž je 9 jedináček. Byli i tací, kteří plánují *jedno až dvě děti*. Takto odpovědělo 36 respondentů, ze kterých bylo 6 jedináček. *Tři děti* plánuje 22 jedinců. Často se objevovala i odpovědi *dvě až tři děti*. Tolik dětí plánuje celkem 62 jedinců, z toho 4 jedináčci. *Čtyři děti* by si přálo 11 jedinců, z toho je 1 jedináček. V neposlední řadě se objevilo 8 respondentů, kteří plánují *tři až čtyři děti*. **Důvody**, které respondenti uváděli se často opakovaly i u rozdílných počtů dětí. Jedinci, kteří si přejí jen jedno dítě, uváděli jako nejčastější

důvod *finanční náročnost* a také chtějí, aby jejich *dítě mělo svůj klid a mohli mu dát 100 % lásky a pozornosti*. U dvou dětí byla nejčastější odpověď, že to *stačí*, je to *ideální počet*, není to *finančně neúnosné*. U většího počtu dětí se poté opakovaly odpovědi jako *vlastní zkušenost*, *veselejší život*, *touha po velké rodině*, *podpoření natality státu*, *rozložení přehnaných rodičovských očekávání* na více dětí. Celkově však vyplynulo, že větší rodinu si přejí zpravidla ti, kteří mají sami hodně sourozenců. Dále se ukázalo, že většina jedináčků by chtěla více než jedno dítě.

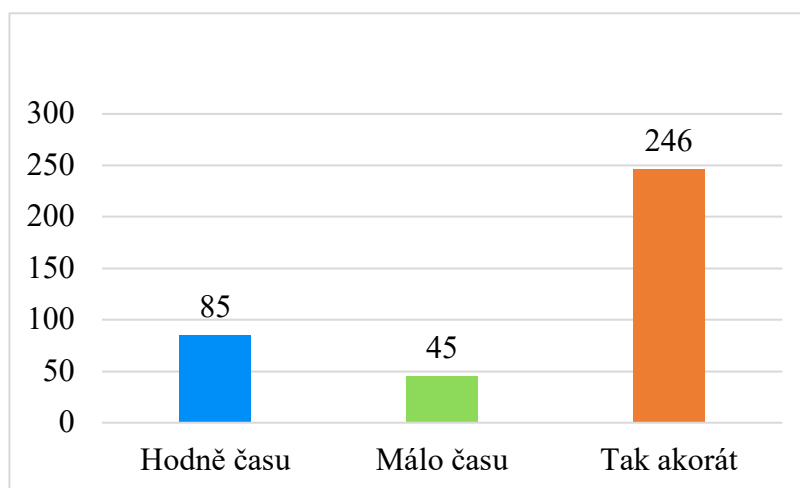

Graf 7. Kolik plánujete mít dětí?

V rámci **otázky č. 13** měli ti respondenti, kteří nechtějí mít v budoucnu děti, uvést, proč tomu tak je. Nejčastěji odpovídali, že *mají strach, že by byli špatnými rodiči, že nemají rádi děti, mají jiné priority, nechtějí omezovat svou svobodu* či že nechtějí anebo nemohou mít děti ze *zdravotních důvodů*. Bylo překvapující, že pouze 3 z těchto respondentů jsou jedináčci, ostatní mají sourozence.

Otázka č. 14 se zabývala tím, jak respondenti trávili svůj volný čas v dětství. Nejvíce času trávili respondenti *venku se svými kamarády*. Dále nejčastěji trávili svůj čas *s rodiči a sourozenci, v zájmových kroužcích, sportem, hrou na počítači, hraním si s hračkami, návštěvou prarodičů, čtením knih, výtvarnou činností* nebo *sledováním televize*.

Otázka č. 15 se zaměřovala na množství času, které trávili respondenti se svými rodiči během dětství. Každý odpověděl na základě svého subjektivního názoru, přičemž 246 respondentů trávilo s rodiči čas *tak akorát*, 85 respondentů trávilo s rodiči čas *hodně* a zbylých 45 respondentů odpovědělo, že trávilo s rodiči čas *málo*.

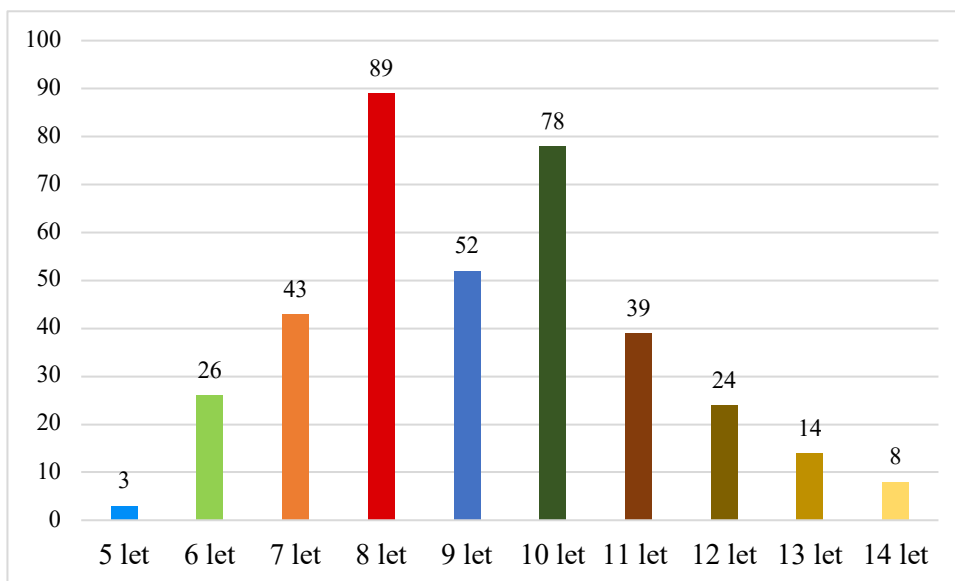

Graf 8. Kolik času s Vámi trávili rodiče v dětství?

V **otázce č. 16** mělo výše zmíněných 45 respondentů, kteří trávili s rodiči času málo, uvést důvod, proč tomu tak bylo. Většina respondentů, přesněji 38, uvedla jako zásadní důvod *práci*. Jejich rodiče trávili hodně času prací a neměli ho už poté tolik pro své děti. Objevilo se ale i 7 respondentů, kteří uvedli jiné důvody, a to *starost o mladší sourozence, rozvod, špatný vztah s rodiči* či *velké množství zájmových kroužků*, které navštěvovali většinu volného času.

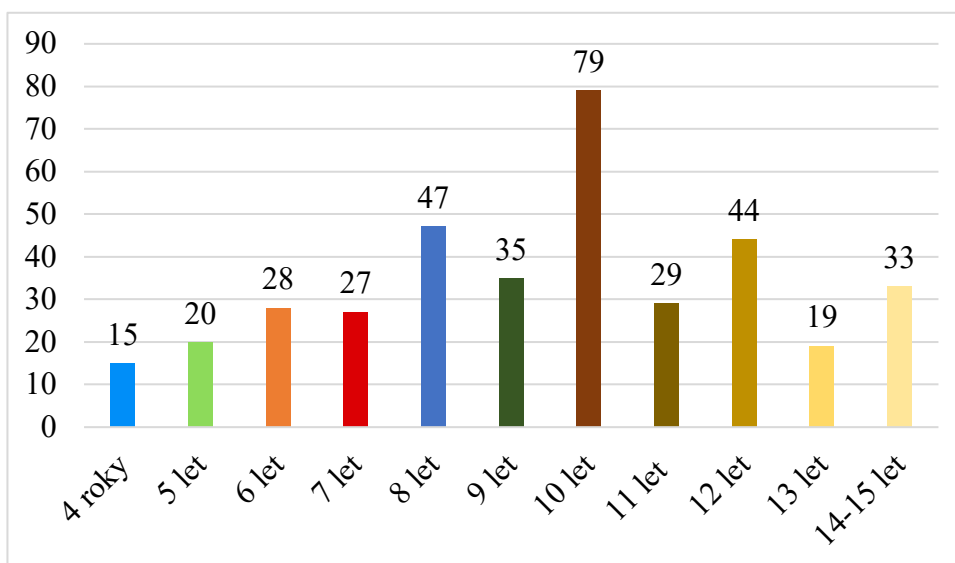
V **otázce č. 17** respondenti odpovídali na to, jak trávili v dětství čas s rodiči. Nejčastěji si respondenti s rodiči *hráli, jezdili na výlety, chodili na procházky, sportovali, navštěvovali rodinu* nebo jim rodiče *četli*. Čas také trávili *společným učením, domácími pracemi* či *pomáháním v kuchyni*. Ačkoli to vypadá, že se rodiče hodně svým dětem věnovali a čas s nimi trávili aktivně a kvalitně, tak 74 respondentů uvedlo, že s rodiči trávili čas *sledováním televize*. A dokonce 12 respondentů odpovědělo, že s rodiči *čas netrávili*, že byli spíš *vedle sebe než spolu* a čas spolu trávili např. jen u *společného jídla*.

V **otázce č. 18** měli respondenti uvést, v kolika letech dostali mobilní telefon. Bylo udivující, že 3 respondenti dostali první telefon již v *pěti letech*. V *šesti letech* dostalo telefon dokonce 26 jedinců. V *sedmi letech* už vlastnilo telefon 43 respondentů. V *osmi letech* dostalo mobil nejvíce respondentů, a to 89. V *devíti letech* šlo 52 jedinců, dalších 78 respondentů dostalo první telefon v *desíti letech* a v *jedenácti letech* dostalo telefon 39 jedinců. Ve *dvanácti letech* ho dostalo dalších 24 respondentů a o rok později, dalších 14 jedinců. Zbýlých 8 respondentů dostalo mobilní telefon až ve *čtrnácti letech*, což bylo také překvapením. Jedinci, kteří dostali svůj první telefon mezi *šestým až osmým rokem* často uváděli, že jej měli jen kvůli *dojíždění* či kvůli *kontrole* ze strany rodičů.

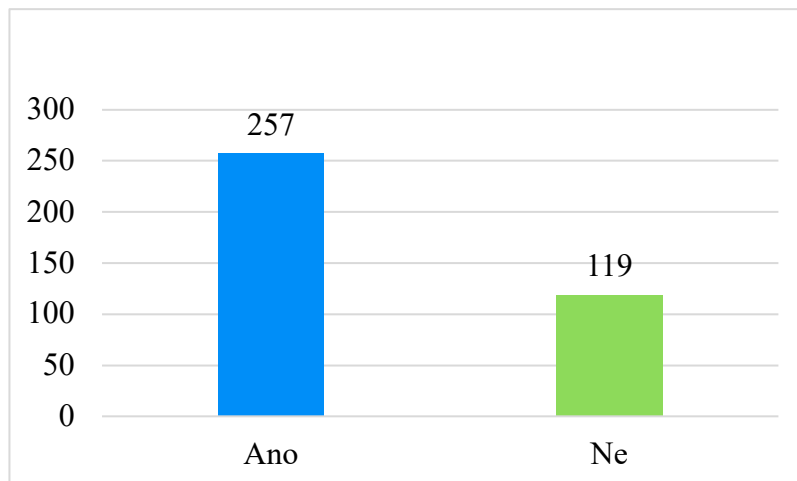
Graf 9. V kolika letech jste dostal/a mobilní telefon?

V otázce č. 19. měli respondenti napsat, kdy získali přístup k počítači či tabletu. Bylo až zarážející, že 15 respondentů získalo přístup již ve čtyřech letech a dalších 20 v pěti letech. V šesti letech mělo přístup 28 respondentů a o rok později dalších 27. Od osmi let mohlo PC nebo tablet užívat 47 respondentů, od devíti let 35 respondentů a od desíti let 79 respondentů. V jedenácti letech získalo přístup 29 dotazovaných, ve dvanácti letech 44 dotazovaných a ve třinácti letech dalších 19. Překvapilo mě i to, že zbylých 33 respondentů získalo přístup až mezi čtrnáctým a patnáctým rokem, přičemž do té doby jej mohli použít maximálně na práci do školy.

Graf 10. Kdy jste získal/a přístup k PC či tabletu?

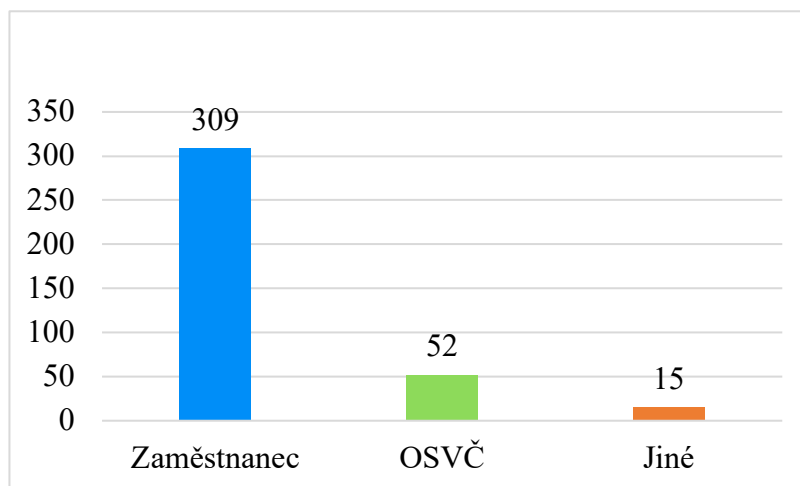
V **otázce č. 20** měli respondenti uvést, zda jim rodiče omezovali čas, který mohli trávit na PC, tabletu či telefonu. Celkem 257 respondentů uvedlo, že jim rodiče tento čas omezovali. Zbývajících 119 jedinců tento čas omezeno nemělo.

Graf 11. Omezovali rodiče čas, který jste trávili/a na PC, tabletu či telefonu?

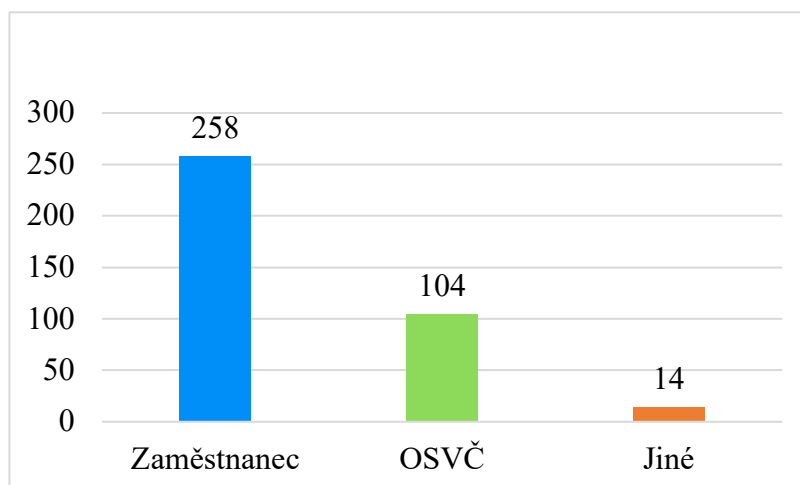
V **otázce č. 21** měli respondenti napsat, kolik času denně trávili na těchto zařízeních. Méně než jednu hodinu trávilo na těchto zařízeních jen 48 respondentů. Dalších 205 respondentů odpovědělo, že takto trávilo jednu až dvě hodiny denně. Více času, přesněji dvě až tři hodiny trávilo takto 66 respondentů. Zbývajících 57 lidí trávilo na těchto zařízeních daleko více času, a to čtyři až šest hodin. Někteří z nich uváděli, že občas i více, kdy 16 z těchto 57 lidí uvedlo v otázce č. 15, že trávili s rodiči málo času.

Otázka č. 22 byla zaměřena na pracovní činnost matek. Respondenti měli uvést, zda je jejich matka zaměstnankyně, OSVČ a jelikož šlo o polouzavřenou otázku, tak měli na výběr ještě odpověď jiné, kde svými slovy situaci popsali. Z celkového počtu uvedlo 309 respondentů odpověď zaměstnankyně, 52 respondentů odpovědělo OSVČ a zbývajících 15 vybralo odpověď jiné. V rámci odpovědi jiné uvedlo 9 respondentů, že jejich matka momentálně nepracuje a 6 jedinců uvedlo, že je jejich matka v předčasném důchodě.

Graf 12. Vaše matka je...? (pracovní činnost)

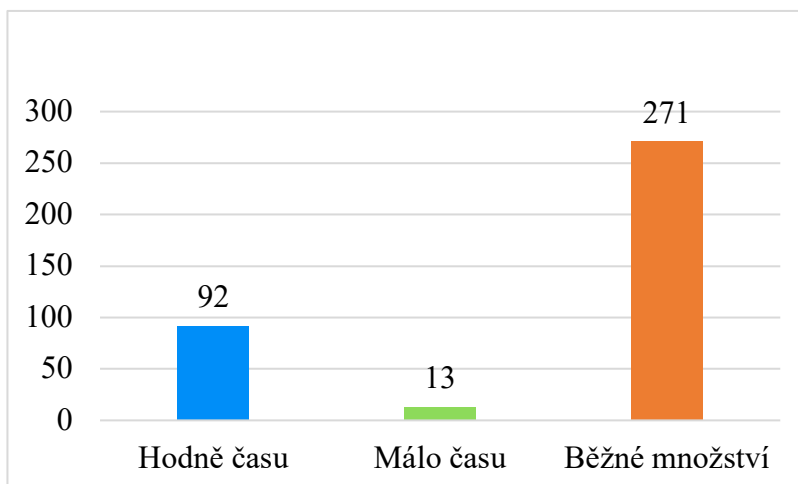
Otázka č. 23 byla úplně stejná jako otázka předchozí, akorát s tím rozdílem, že cílila na otce. V tomto případě uvedlo 258 respondentů, že je jejich otec *zaměstnanec*, 104 respondentů vybralo odpověď *OSVČ* a 14 jedinců zvolilo odpověď *jiné*. Z těchto 14 respondentů napsalo 6, že je jejich *otec po smrti*, další 4 uvedli, že mají *otce v důchodu*, 1 respondent odpověděl, že je jeho otec *jak OSVČ, tak i zaměstnanec* a poslední 3 respondenti mají otce *nezaměstnané*.

Graf 13. Váš otec je...? (pracovní činnost)

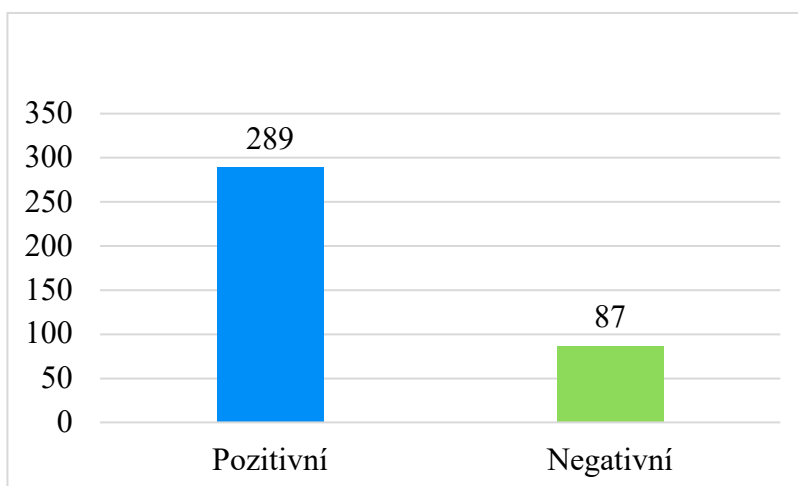
V rámci **otázky č. 24** měli respondenti uvést, kolik času trávili jejich rodiče v průběhu jejich dětství v práci. Jednalo se o otevřenou otázku, kdy měli respondenti subjektivně zhodnotit, zda to bylo *hodně času*, *málo času* nebo takové *běžné množství*. Většina respondentů vybrala odpověď *běžné množství*, přesněji se jednalo o 271 jedinců. *Hodně času* odpovědělo 92 respondentů, přičemž 20 z nich v otázce č. 15 uvedlo, že s nimi trávili rodiče málo času

právě kvůli práci. Posledních 13 respondentů odpovědělo, že jejich rodiče trávili v práci času *málo*.

Graf 14. Kolik času trávili rodiče během Vašeho dětství prací?

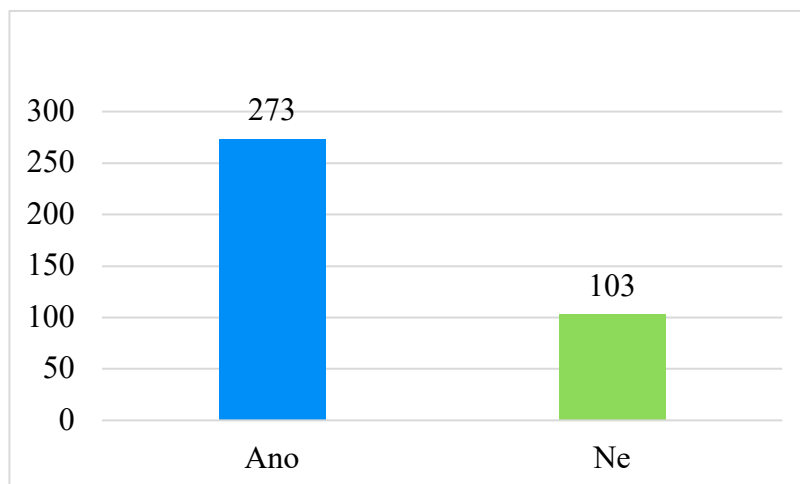
Otázka č. 25 byla stále zaměřená na rodiče a jejich práci. Tentokrát měli respondenti odpovědět na otázku týkající se přístupu jejich rodičů k práci. Na výběr měli ze dvou možností. Mohli si vybrat, zda mají jejich rodiče přístup *pozitivní* či *negativní*. Celkem 289 respondentů odpovědělo, že mají jejich rodiče *pozitivní* přístup k práci. Zbýlých 87 odpovědělo, že mají jejich rodiče přístup spíše *negativní*.

Graf 15. Jaký mají Vaši rodiče postoj k práci?

V **otázce č. 26** respondenti odpovídali na to, zda je pro jejich rodiče práce prioritou. *Ano* zvolilo 273 respondentů a zbývajících 103 odpovědělo *ne*. Z těchto 103 respondentů uvedlo

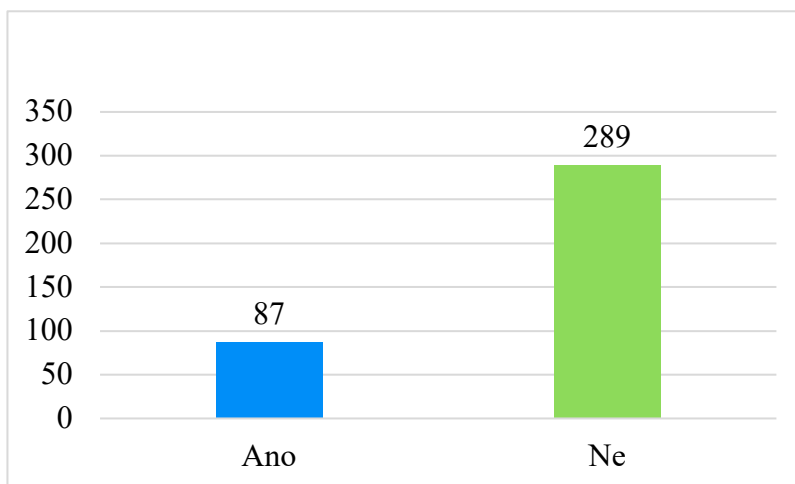
21 v otázce č. 15, že trávili s rodiči v dětství času hodně a zbývajících 82 respondentů trávilo s rodiči času dostatečně dost.

Graf 16. Je pro Vaše rodiče práce prioritou? Je pro ně důležitá?

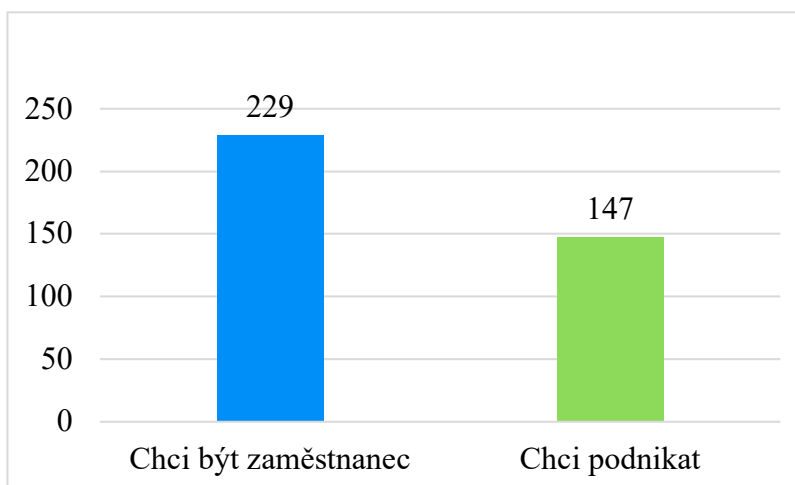
V **otázce č. 27** měli respondenti napsat, jaký mají přístup k práci. *Kladný přístup* uvedlo 335 respondentů. Často psali, že je *práce baví a vidí v ní smysl, je pro ně prioritou, mají radost z dobře vykonané práce, berou práci jako své poslání a snaží se práci odvést vždy co nejlépe*. Naopak zbylých 41 respondentů uvedlo, že mají *negativní přístup* k práci. Často odpovídali, že se *práci snaží vyhýbat, berou ji jako nutnost, jako zdroj financí, netěší se na ni, a kdyby nemuseli, tak nepracují*. Z těchto 41 respondentů uvedlo v otázce č. 25 celkem 21, že mají jejich rodiče taktéž negativní přístup k práci.

V **otázce č. 28** se měli respondenti rozhodnout, zda by sami sebe označili za workoholiky. Většina respondentů, přesněji 289, zvolila odpověď *ne*. Zbývajících 87 respondentů odpovědělo *ano*. Z těchto 87 respondentů uvedlo 54 v předchozích otázkách, že mají jejich rodiče pozitivní přístup k práci a práce je jejich prioritou. U dalších 10 respondentů měli rodiče alespoň pozitivní přístup k práci a pro rodiče dalších 15 respondentů je práce prioritou, ačkoliv k ní nemají pozitivní přístup. Pouze 8 jedinců, jejichž rodiče mají negativní přístup k práci a nevnímají ji jako prioritu, se označilo za workoholiky.

Graf 17. Řekli byste o sobě, že jste workoholici?

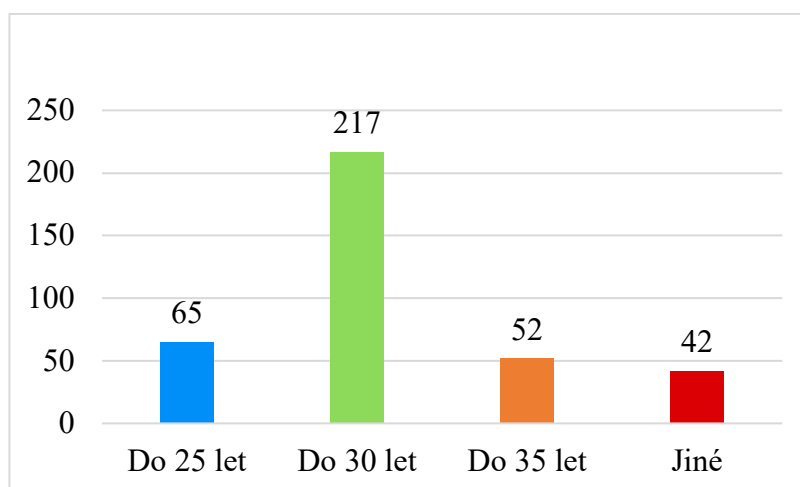
Otázka č. 29 se opět týkala práce. Respondenti měli uvést, zda se v budoucnu chtějí stát *zaměstnanci*, anebo *chtějí podnikat*. Celkem 229 respondentů by chtělo být v budoucnu *zaměstnaných* a zbývajících 147 by chtělo *podnikat*. Do podnikání se ženou převážně ti jedinci, kteří mají alespoň jednoho z rodičů OSVČ anebo ti, jejichž rodiče jsou oba dva zaměstnaní, ale mají dobrý přístup k práci.

Graf 18. Chcete v budoucnu podnikat nebo být zaměstnancem?

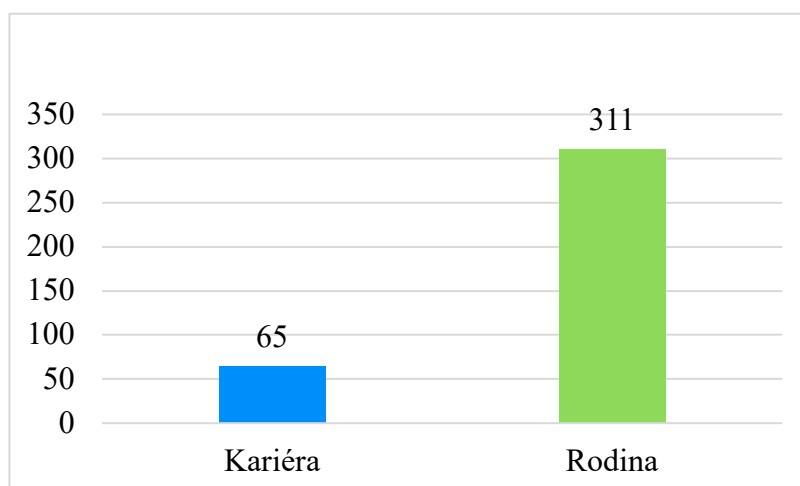
Otázka 30. zkoumala, kdy plánují respondenti rodinu. Jednalo se o polouzavřenou otázku, kdy měli respondenti na výběr 4 možnosti – *do 25 let*, *do 30 let*, *do 35 let* nebo *jiné*. Do *25 let* plánuje rodinu 65 respondentů, do *30 let* by chtělo rodinu 217 respondentů a do *35 let* plánuje rodinu 52 respondentů. Zbýlých 42 dotazovaných si zvolilo odpověď *jiné*,

kdy nejčastější odpovědi byly, že ještě *neví*, rodinu *neplánují*, počkají, *až to přijde samo*, rodinu mít *nemohou* anebo by ji chtěli ještě *později*, např. *do 40 let*.

Graf 19. Kdy plánujete rodinu?

V poslední otázce č. 31 si měli respondenti vybrat, zda dávají přednost *kariéře* nebo *rodině*. Celkem 311 respondentů dává přednost *rodině*. Zbývajících 65 respondentů upřednostňuje *kariéru*, přičemž 38 z nich uvedlo v otázce č. 26, že je pro jejich rodiče práce prioritou.

Graf 20. Je pro Vás přednější kariéra nebo rodina?

4.3 Závěr výzkumného šetření

V rámci výzkumného dotazníku byly za pomoci jednotlivých otázek zjišťovány postoje respondentů k manželství, k dětem, ke kariéře a také do jaké míry bylo jejich utváření ovlivněno rodinou.

Otázky č. 3 až 6 zkoumaly **postoj respondentů k manželství**. Manželství znamená pro většinu respondentů *soužití dvou lidí, kteří se milují*. Pouze 46 dotazovaných vnímá sňatek jako *zbytečný papír a závazek*, přičemž až na 9 z nich pochází všichni z neúplných rodin. Celkem 287 respondentů uvedlo, že by jednou chtělo vstoupit do manželství, 64 si ještě není jisto a 25 respondentů by manželství uzavřít nechtělo. V tomto případě se jedná o jedince půl na půl z rodin úplných a neúplných, kteří však v předchozí otázce vyjádřili negativní postoj k manželství a o 2 jedince, kteří nemohou do manželství vstoupit z důvodu sexuální orientace. Na základě těchto otázek se dá vyvodit, že **neúplná rodina ovlivňuje pohled dítěte na manželství**. Dítě vnímá situaci, která v rodině panuje, učí se z chování rodičů a bere si z nich příklad. Jestliže však vyrůstá v neúplné rodině, tak si může skrze případné neshody, spory a problémy vytvořit negativní postoj k manželství.

V rámci otázek č. 7 až 13 a otázky č. 30 byl zjišťován **přístup respondentů k dětem**. V celém vzorku je jen 35 jedináčků. Většina respondentů, kteří mají sourozence se shodovali, že *díky své zkušenosti se sourozenci plánují v budoucnu určitě více než jedno dítě*. Z dotazovaných 376 respondentů jich 305 děti v budoucnu chce, 46 respondentů zatím neví a 25 zbylých děti nechce. Na základě otázky, která zkoumala plánovaný počet dětí vyplynulo, že **větší rodinu si přejí zpravidla ti, kteří mají sami hodně sourozenců**. Dále se však ukázalo, že většina jedináčků by chtěla více než jedno dítě.

Otázky č. 14 až 21 se zabývaly tím, **jakým způsobem rodina fungovala a jak členové rodiny trávili volný čas**. Většina respondentů trávila svůj volný čas *venku se svými kamarády, se sourozenci, v zájmových kroužcích, sportem, hrou na počítači, hraním si s hračkami, čtením knih nebo sledováním televize*. Nejčastějším důvodem pro to, že rodiče trávili s dětmi málo času byla *práce*. Čas, který trávili respondenti se svými rodiči byl vyplněn převážně *hrou, výlety, povídáním, sportem, domácími pracemi*, ale ve velkém množství i *sledováním televize*. Dále se otázky zaměřovaly na moderní technologie – telefon, počítač a tablet. Většina respondentů měla k těmto zařízením přístup již před 10. rokem života, přičemž 257 respondentů uvedlo, že jim rodiče čas trávený na těchto zařízeních omezovali. Zbývajících 119 jedinců tento čas omezeno nemělo. Celkově však 57 respondentů trávilo na těchto zařízeních čtyři až šest hodin denně

a 16 respondentů z těchto 57 uvedlo v dřívější otázce, že trávili s rodiči málo času. Z výsledků vyplývá, že ačkoli většina respondentů trávila s rodiči dostatek času, tak **moderní technologie zasahují do života mnoha rodin. Nejen, že se staly náplní společného času ve formě sledování televize, ale u některých jedinců se staly náhradou za společně trávený čas.**

V otázkách č. 22 až 29 a v otázce č. 31 byl zkoumán **pohled respondentů na kariéru a jejich přístup k práci.** Zjišťováno bylo hlavně to, jaký přístup k práci mají a zda byl ovlivněn jejich rodiči. Kladný přístup má 335 respondentů, kteří často psali, že je práce *baví, vidí v ní smysl a je pro ně prioritou.* Z ostatních 41 respondentů, kteří mají negativní přístup k práci odpovědělo dříve celkem 21, že mají jejich rodiče taktéž negativní přístup k práci. Následně měli sami respondenti rozhodnout, zda by se označili za workoholiky. Většina z nich, přesněji 289, zvolila odpověď ne. Z 87 respondentů, kteří odpověděli ano, uvedlo 54 v předchozích otázkách, že mají jejich rodiče pozitivní přístup k práci a práce je jejich prioritou. U ostatních se objevoval alespoň jeden z těchto dvou faktorů. Pouze 8 jedinců, jejichž rodiče mají negativní přístup k práci a nevnímají ji jako prioritu, se označilo za workoholiky. Z otázky, která se týkala toho, jestli se chtějí respondenti stát zaměstnanci, anebo chtějí podnikat, vyšlo najevo, že se do podnikání ženou převážně ti, kteří mají alespoň jednoho z rodičů OSVČ, přesně šlo o 147 respondentů. Na závěr měli respondenti uvést, zda dávají přednost kariéře nebo rodině. Celkem 311 respondentů dává přednost rodině, zatímco zbylých 65 upřednostňuje kariéru. Z těchto 65 respondentů má 38 z nich rodiče, pro které je práce prioritou. **Z výsledků lze tedy vyvodit, že přístup k práci často přebírají děti od svých rodičů.**

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zabývala rodinou, dítětem, charakteristickými znaky současné rodiny a jejich dopady na vývoj dítěte. V teoretické části jsem se věnovala různým aspektům rodinného života, které ovlivňují vývoj jedince. Ve výzkumné části jsem poté v rámci dotazníku porovnávala teoretické poznatky s reálnými výsledky výzkumu na základě výsledků dotazníku dospěla k závěru, že hlavní a dílčí cíle bakalářské práce, které jsem si stanovila, byly naplněny.

Ze samotné práce vyplývá, že rodina sehrává významnou roli v životě dítěte. Ovlivňuje nejen jeho fyzický, ale i psychický vývoj. Proto je důležité, aby byly naplňovány veškeré funkce rodiny a dítě tak mělo možnost se zdravě vyvíjet v ideálních podmínkách. Ačkoli to nemusí být na první pohled znát, tak dítě velmi dobře vnímá vše, co se okolo něho děje. Vnímá nejen to, jak vypadá okolní prostředí, ale také jak se chovají lidé, kteří jsou mu na blízku. Tento fakt zasahuje také do oblasti učení, jelikož se dítě učí nápodobou. Zásadní je i přístup rodičů k dítěti. Jestliže rodiče vnímají svého potomka jako někoho, kdo jim nějakým způsobem komplikuje a omezuje život a dávají mu to najevo, tak to negativním způsobem ovlivňuje jeho psychiku.

V současných rodinách se však často vyskytují znaky, které zásadním způsobem ovlivňují rodinný život. Mnoho jedinců je zaměřených na svou kariéru a dávají jí dokonce přednost před rodinou. Výsledkem je poté nejen oddalování založení rodiny, ale později i zanedbávání rodinného života jako takového. Rodiče tráví málo času se svými dětmi, snaží se je zabavit a vynahradiť jim to např. telefonem, počítačem, tabletem apod., což vede k tomu, že děti svůj volný čas tráví spíše na internetu. S tímto problémem souvisí i závislost na práci, která však nepostihuje jen vztah mezi rodičem a dětmi, ale i mezi manžely samotnými a často vede k rozvodu. Rozpad rodiny má negativní vliv na vývoj osobnosti dítěte a může u něj vyvolat např. psychické trauma. Je nutné, aby rodiče s dítětem o rozvodu či rozpadu manželství komunikovali napřímo, dali mu možnost se na cokoli zeptat, a i nadále s ním byli oba dva v kontaktu a mluvili o sobě navzájem kladně. Nejhorší pro dítě je, jestliže na sebe rodiče hází špínu, dítě tak ztrácí jistotu. Dítě je velmi citlivé na vše, co se kolem něj děje, a proto je důležité věnovat pozornost tomu, jakým způsobem rodina funguje, jaké jsou rodinné vztahy a jak samotné dítě prospívá.

Práce může posloužit mnoha rodičům jako zdroj informací nejen o průběhu těhotenství, o vývoji a potřebách dítěte nebo o funkcích rodiny, ale např. i o tom, jak přistupovat k dítěti během rozvodu. Jde totiž o situaci, ve které se dnes ocitá mnoho rodin s dětmi, a proto je dobré vědět, jak se chovat, aby rozvodem dítě trpělo co nejméně.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. BECHYŇOVÁ, Věra. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: IREAS, 2007. ISBN 978-80-86684-47-5.
2. BLINKA, Lukáš. *Online závislosti: jednání jako droga? : online hry, sex a sociální sítě : diagnostika závislosti na internetu : prevence a léčba*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5311-9.
3. BRAZELTON, T. Berry. *Neonatal behavioral assessment scale*. 2nd ed. Philadelphia: J.B. Lippincott Co., 1984. ISBN 06-320-1263-3.
4. ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-706-6534-3.
5. ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník. In: Sbírká zákonů České republiky. 2012, částka 33, s. 1026-1365. Dostupný také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>
6. DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.
7. DUMONTEIL-KREMER, Catherine. *Další dítě v rodině: výchova sourozenců*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0802-0.
8. DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-254-9.
9. DUNOVSKÝ, Jiří. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-716-9192-5.
10. FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 4. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Právo prakticky. ISBN 978-80-7598-120-2.
11. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
12. CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.
13. KOMENSKÝ, Jan Ámos. *Informatorium školy mateřské*. 2. změněné vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
14. KUČERA, Jiří. *Populační teratologie*. Praha: Avicenum, 1989.

15. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1284-0.
16. LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace: nové, přepracované vydání*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1100-6.
17. LÍŠKOVÁ, Barbora. *Citová a emocionální výchova v rodině a ve škole*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-398-7.
18. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-858-2406-X.
19. MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 6. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0519-7.
20. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. Psychologická literatura. ISBN 80-042-5236-2.
21. MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa : základní duševní potřeby dítěte : dítě a lidský svět*. Praha: Grada, 2005. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-0870-6.
22. MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Třetí, upravené vydání (ve Vyšehradu první). Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7.
23. MINUCHIN, Salvador. *Rodina a rodinná terapie*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0371-1.
24. NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 4., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-908-8.
25. NEŠPOR, Karel. *Závislost na práci: jak nebyť workaholikiem : jak si udržet zdraví : jak si udržet pracovní výkonnost : jak pomoci blízkému člověku*. Praha: Grada, 1999. Psychologie pro každého. ISBN 80-716-9764-8.
26. NOVÁK, Tomáš. *Práce jako droga*. Brno: BizBooks, 2012. ISBN 978-80-265-0016-2.
27. NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2057-3.
28. PACHL, Ladislav, Jiří DUNOVSKÝ a Senta RADVANOVÁ. *Malá abeceda rodiny*. Praha: Panorama, 1983.
29. PETERKA, Miroslav a Božena NOVOTNÁ. *Úvod do teratologie: příčiny a mechanismy vzniku vrozených vad*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1780-0.

30. POLÁŠKOVÁ, Eva. *Plánovaná lesbická rodina: klíčové aspekty přechodu k rodičovství*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5013-6.
31. REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.
32. RÖHR, Heinz-Peter. *Závislost: jak jí porozumět a jak ji překonat*. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0927-0.
33. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie] : přepracované vydání*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-736-7124-7.
34. SLOBODA, Zdeněk. *Dospívání, rodičovství a (homo)sexualita*. Praha: Pasparta, 2016. ISBN 978-80-88163-09-1.
35. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0217-2.
36. STRAŠÍKOVÁ, Blanka. *Z dětských mudrosloví: specifické znaky dětské psychiky*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-718-4996-0.
37. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010, 179 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-3181-0.
38. TRČA, Stanislav. *Budeme mít děťátko*. 9., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2009. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2581-9.
39. TRČA, Stanislav. *Těhotenství a porod*. Praha: Avicenum, 1990. Rodinný kruh. ISBN 80-201-0024-5.
40. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

SEZNAM ZKRATEK

apod. – a podobně

např. – například

popř. – popřípadě

tzv. – takzvaný/á

resp. – respektive

atd. – a tak dále

FAS – Fetální alkoholový syndrom

syndrom CAN – Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte

ISPCAN – Mezinárodní společnost pro prevenci týrání, zneužívání a zanedbávání dětí

OSVČ – Osoba samostatně výdělečně činná

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1. Pohlaví

Graf 2. Pocházíte z úplné nebo neúplné rodiny?

Graf 3. Chcete se někdy vdát/oženit?

Graf 4. Máte sourozence nebo jste jedináček?

Graf 5. Kolik máte sourozenců?

Graf 6. Chcete mít někdy děti?

Graf 7. Kolik plánujete mít dětí?

Graf 8. Kolik času s Vámi trávili rodiče v dětství?

Graf 9. V kolika letech jste dostal/a mobilní telefon?

Graf 10. Kdy jste získal/a přístup k PC či tabletu?

Graf 11. Omezovali rodiče čas, který jste trávil/a na PC, tabletu či telefonu?

Graf 12. Vaše matka je...? (pracovní činnost)

Graf 13. Váš otec je...? (pracovní činnost)

Graf 14. Kolik času trávili rodiče během Vašeho dětství prací?

Graf 15. Jaký mají Vaši rodiče postoj k práci?

Graf 16. Je pro Vaše rodiče práce prioritou? Je pro ně důležitá?

Graf 17. Řekli byste o sobě, že jste workoholici?

Graf 18. Chcete v budoucnu podnikat nebo být zaměstnancem?

Graf 19. Kdy plánujete rodinu?

Graf 20. Je pro Vás přednější kariéra nebo rodina?

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Výzkumný dotazník

Příloha č. 1: Výzkumný dotazník

Vliv současné rodiny na vývoj dítěte

Dobrý den,

chtěla bych Vás požádat o vyplnění dotazníku k mé bakalářské práci, která je zaměřená na vliv současné rodiny na vývoj dítěte. Dotazník je určen pouze pro studenty a studentky 3. ročníků středních škol a gymnázií. Pokud do této kategorie nespadáte, tak ho prosím nevyplňujte a případně jej nabídněte k vyplnění Vaším známým, kamarádům či příbuzným.

Jolana Chmelařová (studentka Pedagogické fakulty UP v Olomouci)

1. Pohlaví

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Muž
 Žena

2. Kolik Vám je let?

3. Pocházíte z úplné nebo neúplné rodiny?

- Úplná rodina (jsou přítomni oba rodiče společně s dětmi)
 Neúplná rodina (z důvodu rozvodu/smrti či jiného důvodu je přítomen jen jeden z rodičů)

4. Co pro Vás znamená manželství?

5. Chcete se někdy vdát/oženit?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- ANO
 NE
 NEVÍM

6. Pokud jste odpověděli NE, tak svou odpověď zdůvodněte.

7. Máte sourozence nebo jste jedináček?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

Mám sourozence

Jsem jedináček

8. Pokud máte sourozence, tak kolik?

9. Pokud máte sourozence, jak si myslíte, že Vás to ovlivnilo?

10. Pokud jste jedináček, jak si myslíte, že Vás to ovlivnilo?

11. Chcete mít někdy děti?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

ANO

NE

NEVÍM

12. Pokud ANO, tak kolik? Svou odpověď zdůvodněte.

13. Pokud NE, tak jaký k tomu máte důvod?

14. Jak jste během svého dětství trávil/a svůj volný čas?

15. Kolik času s Vámi trávili rodiče v dětství?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Hodně času
- Málo času
- Tak akorát

16. Pokud jste odpověděl/a MÁLO, proč tomu tak bylo? Co dělali rodiče?

17. Jak jste trávil/a čas s rodiči?

18. V kolika letech jste dostal/a svůj první telefon?

19. Kdy jste získal/a přístup k PC či tabletu?

20. Omezovali rodiče čas, který jste trávil/a na PC, tabletu či telefonu?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- ANO
- NE

21. Kolik času jste trávil/a na těchto technologiích? (v hod/den)

22. Vaše matka je:

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

Zaměstnanec

OSVČ

Jiné:

23. Váš otec je:

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

Zaměstnanec

OSVČ

Jiné:

24. Kolik času trávili rodiče během Vašeho dětství prací?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

Hodně času

Málo času

Běžné množství

25. Jaký mají Vaši rodiče postoj k práci?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

Pozitivní (práce je baví, naplňuje)

Negativní (pracují jen proto, že musí)

26. Je pro Vaše rodiče práce prioritou? Je pro ně důležitá?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

ANO

NE

27. Jaký je váš přístup k práci?

28. Řekli byste o sobě, že jste workoholici?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- ANO
 NE

29. Chcete v budoucnu podnikat nebo být zaměstnancem?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Chci být zaměstnanec
 Chci podnikat

30. Kdy plánujete rodinu?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Do 25 let
 Do 30 let
 Do 35 let
 Jiné:

31. Je pro vás přednější kariéra nebo rodina?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- Kariéra
 Rodina